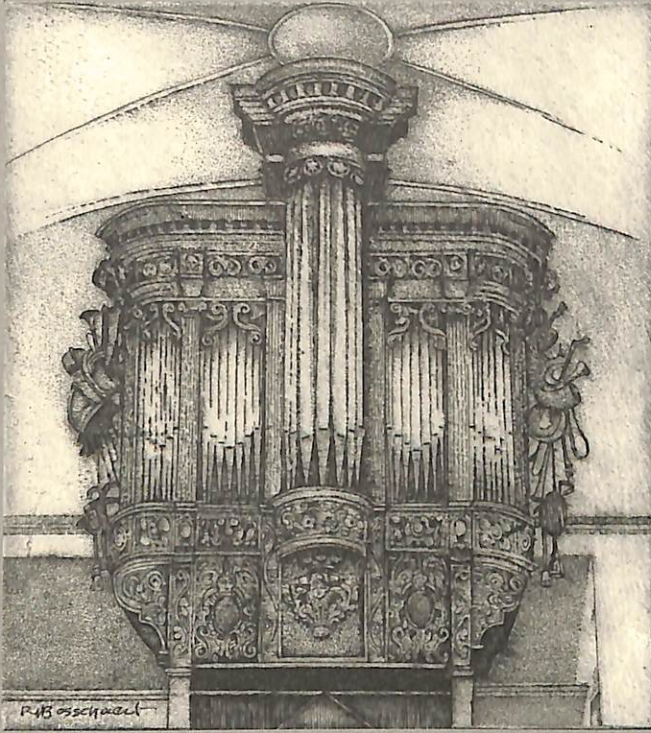

J U N I 2 0 0 1

2

Orgelkunst

Orgelkunst

Inhoud

Bijdragen

Peeter Cornet (ca.1575-1633), Brussels organist 67
JEAN FERRARD

Geschiedenis van het Niehoff-orgel in de Sint-Quintinuskerk,
thans kathedraal, te Hasselt (II) 91
MICHEL LEMMENS

Besprekingen 117

Mededelingen 120

Agenda 124

Orgeltijdschriften 128

Afb. 1: Handschrift van een niet geïdentificeerde leerling van Peeter Cornet, Kraków, Biblioteka Jagiellńska, Mus. MS 40316, f. 63r

JEAN FERRARD

Peeter Cornet (ca.1575-1633), Brussels organist

I. BIOGRAFIE

Van het begin van de 17de eeuw tot aan zijn dood in 1633 is Peeter Cornet organist geweest van de kapel van de aartshertogen Albrecht en Isabella aan het Spaanse hof te Brussel.⁽¹⁾ De familienaam "Cornet" is in die tijd in Vlaanderen erg verspreid en het is vaak moeilijk de biografische gegevens van de verschillende "Cornets" uit mekaar te houden, vooral omdat er heel wat onder hen musici waren. Bovendien hadden twee van hen dezelfde voornaam. De biografie van onze organist vertoont vele lacunes — zo is b.v. zijn geboortedatum onbekend, al mag men die wel omstreeks 1575 situeren. Volgende feiten staan vast:⁽²⁾

1603, 1605, 1606	Eerste vermelding van de naam Peeter Cornet, in de archieven van de Sint-Niklaasparochie te Brussel: er wordt melding gemaakt van een vergoeding als organist. Vermoedelijk treedt Cornet in deze periode in dienst van het hof te Brussel.
Maart 1611	Albrecht en Isabella kennen hem een kanunnikszetel toe en een prebende in Zennik (Soignies), maar hij doet hiervan een maand later afstand...
17 april 1611	... om te huwen met Maria Cuypers. Het paar zal zeven kinderen krijgen, geboren tussen 1612 en 1623. Voor één van de dochters fungeert Peter Philips als dooppeter en voor een andere is dat kapelmeester Gery de Ghersem.
1612-1618	De hofrekeningen maken duidelijk dat Cornet de enige Vlaming is onder de musici van de hofkapel en dat hij van alle organisten het slechtst betaald wordt. ⁽³⁾
1615	Cornet wordt als expert ingeroepen door de Sint-Romboutskerk te Mechelen, die haar orgel aan de kerk van Grimbergen verkoopt.

1624	Handtekening van Cornet op een overeenkomst om een <i>nieuwe orghel voer den stoel van het groote orghel</i> (rugpositief) te bouwen voor het nieuwe instrument in de Sint-Rombouts.
6 november 1624	Datum van de kopie van de <i>Corranta</i> en...
30 september 1625	... van de <i>Fantasia 8 Toni</i> in het Mus. Ms 40316. De kopie van deze twee stukken werd in alle waarschijnlijkheid neergeschreven door een Italiaanse leerling van Cornet.
27 maart 1633	Overlijden van Peeter Cornet, die tot op dat moment hoforganist is.
30 maart 1633	Cornet wordt begraven in de "savel kerck" te Brussel.
datum onbekend	Marie Cuypers, weduwe van Cornet verklaart in een — jammer genoeg ongedateerde — brief dat haar echtgenoot gedurende 33 jaar in dienst is gebleven van de aartshertogen. Deze verklaring wordt niet bevestigd door de uit 1605 stammende lijst van de <i>Capellanes de Altar, cantores, y musicos de la Capilla</i> , die 37 bedienaren vermeldt, waarbij Cornets naam niet genoemd wordt. ⁽⁴⁾

De collega's-organisten aan het hof te Brussel zijn Peter Philips, John Bull, Juan Zacarias en Vizencio Guami. Kapelmeester is Gery de Ghersem en hoforgelbouwer Matthijs Langhedul. De twee eerstgenoemden hadden gedurende hun opleiding verschillende jaren in Spanje verbleven. Het is misschien niet oninteressant er hier op te wijzen dat toendertijd ook Peter Paul Rubens in dienst van de aartshertogen stond, niet alleen als schilder, maar ook als ambassadeur bij verscheidene buitenlandse hoven.

Cornets belangrijkste collega is Peter Philips (1560/61-1628), die om religieuze redenen uit England gevlucht was en die door Cornet vrijwel als lid van de familie werd behandeld (Philips was dooppeter van Angela Maria, geboren in 1614, het derde kind van de Brusselse organist). De overlevering wil dat Philips de organist van de aartshertog was, terwijl Cornet in dienst van aartshertogin Isabella stond.

II. WERK

A. BRONNEN

Van Peeter Cornet is enkel klaviermuziek bewaard. Te oordelen naar de teruggevonden bronnen heeft zijn oeuvre geen grote verspreiding gekend: geen enkel stuk werd gedrukt en van de vier bestaande manuscripten die werk van hem bevatten, bestaat telkens slechts één exemplaar.

a. Berlin [Kraków] Ms 40316

De belangrijkste bron is een manuscript dat tot 1941 bewaard bleef in de Berlijnse Staatsbibliotheek onder het sigel Mus. Ms 40316. De band maakte deel uit van het bezit van de *Königliche Preußische Bibliothek*, die het verworven had van Johann Nikolaus Forkel, de eerste biograaf van Johann Sebastian Bach.⁽⁵⁾ Bij het begin van de tweede Wereldoorlog werd het boekdeel overgebracht naar Silezië, meer bepaald naar Grüssau en gedurende meer dan veertig jaar was de enige manier om dit document te raadplegen een microfilm van middelmatige kwaliteit, die bewaard werd in Harvard. In het begin van de jaren '80 werd het nieuws bevestigd dat een groot deel van de naar het oosten geëvacueerde collecties van de Berlijnse Staatsbibliotheek zich in de *Biblioteka Jagiellńska* van de universiteit van Kraków bevonden. Het is daar dat het manuscript zich momenteel bevindt en kan geraadpleegd worden.

Het Ms 40316 omvat 170 met de hand geschreven pagina's (85 folio's), waarop 80 stukken voor klavier neergeschreven zijn. Men gaat ervan uit dat er drie opeenvolgende scribenten aan gewerkt hebben. De eerste zou de folio's 1 tot 71v voor zijn rekening genomen hebben en de derde het einde van het handschrift (folio's 17v tot 85v). De tweede scribent (folio 52r: een onvolledig stuk van William Brown, en folio's 63 tot 65) heeft — afgezien van twee onvolledige stukken (van William Brown en Kennedy) enkele stukken van Cornet overgeschreven: de twee *Courantes* en de *Fantasia 8 Toni*. Twee van deze stukken dragen vermeldingen die toelaten de kopie (of de compositie ?) precies te dateren. Ook blijkt eruit dat ze moeten van de hand zijn van een (Italiaanse) leerling van Cornet (cfr. de volledige tekst p.72). Uitgaande van de veronderstelling dat een anonieme compositie in de reeks werken die wel degelijk als composities van Cornet zijn aangeduid (*Aria del gran Duca*, folios 19v-20r) vermoedelijk ook van de hand van onze auteur is, heeft Pieter

Dirksen voorgesteld ze in de nieuwe uitgave van de volledige werken op te nemen. Naast negen stukken van Cornet bevat het manuscript Berlijn/Kraków werken van Jan Pieterszoon Sweelinck, Peter Philips, Christian Erbach, William Brown, Hans Leo Hassler en van Bull, Frescobaldi en Gabrieli.

b. Oxford, Christ Church Library, Music Ms 89

Dit 345 bladzijden tellende manuscript stamt uit Brussel. Omstreeks 1620 vervaardigd, belandde het in het begin van de 18de eeuw in Oxford, in de muziekbibliotheek van Richard Goodson.⁽⁶⁾ Het document bevat meer dan honderd overwegend liturgische werken (missen, hymnen, magnificats, antifonen, sequensen) en een aantal fantasia's en intonaties. Slechts twee van deze stukken zijn ook in andere bronnen terug te vinden. Het merendeel van deze unieke stukken is anoniem overgeleverd. Slechts bij vijf ervan wordt de auteur vermeld: Brown, Philips en Gibbons telkens éénmaal, bij twee wordt Cornet als auteur aangegeven. De stukken van Cornet vormen het sluitstuk van het manuscript (pp. 322-345): na de eerste dertig maten van de *Fantasia del primo tono* (de enige volledige bron voor dit werk is MS 40316), volgen een *Regina Caeli*, getekend "P. C." en een *Fantasia P. Cornet*, gevolgd door een onvolledig en anoniem *Te Deum*, dat men om stilistische redenen ook aan de Brusselse organist kan toeschrijven.

c. Staatsbibliothek Berlin, Preußischer Kulturbesitz, Ms Lynar A1

Dit manuscript onderscheidt zich van de vorige door zijn herkomst, die niet in de Zuidelijke Nederlanden te situeren is (het is waarschijnlijk uit Midden- of Zuid-Duitsland afkomstig).⁽⁷⁾ Het handschrift vormt de belangrijkste bron voor het werk van Jan Pieterszoon Sweelinck, die erin met 27 stukken vertegenwoordigd is. Het bevat ook twee kleinere werken van Cornet: een *Fantasia* en het *Tantum Ergo*. Op te merken valt dat, net als in het manuscript van Christ Church, de stukken van Cornet zich op het einde van de bundel bevinden, samen met enkele stukken van Peter Philips.

d. London, British Library, MS Add. 23623

Naast deze drie handschriften, die stukken bevatten die met zekerheid aan Peeter Cornet kunnen toegeschreven worden, moet melding gemaakt worden van een derde bron die uit de Lage Landen afkomstig is. Het gaat om een

manuscript van de hand van Guillermus Messaus (1589-1640) dat uit 1628 dateert.⁽⁸⁾ Het vormt de belangrijkste bron voor het werk van John Bull. Te oordelen naar de titels en de inhoudsopgave zouden niet minder dan 61 van de 72 stukken in deze bundel van de hand zijn van deze organist van de Antwerpse kathedraal. Een aantal van de stukken komen echter ook in andere bronnen voor en worden daar aan andere auteurs toegeschreven. Er is dan ook reden om Thurston Dart te geloven wanneer hij oppert dat de *Fantasia* in F (ff. 113r-122r in dit manuscript) van Peeter Cornet zou kunnen zijn.⁽⁹⁾ De stijlkenmerken en de keuze van een thema dat tweemaal elders door onze auteur werd uitgewerkt en goed gekend was in de Zuidelijke Nederlanden, wijzen in elk geval in die richting. En voorts doet het grootste opzet van het stuk (222 maten) denken aan de andere grote fantasia's van Cornet. Het auteurschap blijft echter omstreden: een aantal deskundigen wijzen op eigenaardigheden in de schrijftuur die een dergelijke toewijzing tegenspreken. Daartegenover staat dan weer dat men in een manuscript dat in 1628 in Antwerpen werd gemaakt een compositie van onze Brusselse componist kan verwachten.

Voorgaand overzicht van de bronnen leert ons dat onze componist vertegenwoordigd is in drie belangrijke handschriften uit de Zuidelijke Nederlanden, naast William Brown en Peter Philips. Anderzijds wordt hij in drie van de vier bronnen geflankeerd door Jan Pieterszoon Sweelinck en John Bull, die enkel in het Ms uit Christ Church ontbreken. Tenslotte dient aangestipt te worden dat Cornet niet opduikt in een vierde belangrijke bron uit die tijd, het *Liber Fratrum Cruciferorum Leodiniensium* (Luik, Universiteitsbibliotheek, MS 153), waarin wel composities van Brown, Philips en Sweelinck te vinden zijn.

B. OVERZICHT

Ziehier een overzicht van de gekende werken van Peeter Cornet, genummerd naar de meest recente uitgave, met vermelding van de oorspronkelijke titel en aanduiding van de bron en paginering.⁽¹⁰⁾

1 <i>Toccada del 9 Tono di M: Pietro Cornet</i>	Mus. Ms 40316, 25r-26r
2 <i>Fantasia del primo Tono di Maestro Pietro Cornet</i>	Mus. Ms 40316, 20v-22v
3 <i>Fantasia del 2 Tuono di M. Pietro Cornet</i>	Mus. Ms 40316, 22v-25r
4 <i>Fantasia del 5° Tuono di m[aest]ro Pietro Cornet Organista della S^{ma} Infanta, sopra ut, re, mi, fa, sol, la [onvolledig]</i>	Mus. Ms 40316, 16v-17r

5	<i>Fantasia 8 Toni dal Sig^r Pietro Cornet
mādatomi alli 30 7embre 1625</i>	Mus. Ms 40316, 65r-65v
6	<i>Fantasia pieter Cornet</i>	Lynar A1, 313-315
7	<i>Fantasia P. Cornet</i>	Christ Church Ms 89, 335-340
8	<i>Fantasia 9 Toni di M. petro Cornet</i>	Mus. Ms 40316, 17v-19v
9	<i>Regina caeli [P. C.]
Salve di Maestro petro Cornet</i>	Christ Church Ms 89, 326-334 10
Mus. Ms 40316, 28r-30r
11	<i>Tantum Ergo de pieter Cornet</i>	Lynar A1, 310-311
12	<i>Courante dal S. Pietro Cornet Organista de la S^{ma} Infanta
in Bruxelles. Mandatomi da luy à di 6 9mbre 1624</i>	Mus. Ms 40316, 63r-64r
13	<i>2^a Corranta dal Sig^r Pietro Cornet</i>	Mus. Ms 40316, 64v

Aan voorgaande werken, waarvan het auteurschap aan Cornet wordt toegeschreven op basis van de bronnen zelf, moeten de drie hierboven besproken werken toegevoegd worden. In de nieuwste VNM-uitgave worden zij als werken van Cornet afgedrukt.

15	<i>Fantasia sexti toni A 4. Jan Bull Doct.</i>	Ms Add. 23623, 113r-122r
16	<i>Te Deum</i> [onvolledig]	Christ Church Ms 89, 341-345
17	<i>Aria del gran Duca</i> [anoniem]	Mus. Ms 40316, 19v-20r

C. UITGAVEN

Enkele stukken van Peeter Cornet verschijnen voor het eerst in druk in A. G. Ritters *Geschichte des Orgelspiels*.⁽¹¹⁾ Alexander Guilmant geeft daarop als eerste het volledige werk van Peeter Cornet uit in het laatste boekdeel van zijn *Archives des Maîtres de l'Orgue*.⁽¹²⁾ Het spreekt vanzelf dat deze uitgave, die vanuit musicologisch oogpunt overigens van zeer goede kwaliteit is, wat trouwens van alle uitgaven van Guilmant kan gezegd worden, zich beperkt tot de negen stukken uit Ms 40316, die de Franse organist in Berlijn raadpleegde, toen het manuscript zich nog daar bevond. Een aantal stukken, in het bijzonder het *Salve Regina*, in volledige of gedeeltelijke versie, zijn gepubliceerd in diverse anthologieën die tussen 1932 en 1969 verschenen. In 1969 verzorgt Willy Apel in de reeks *Corpus of Early Keyboard Music* een nieuwe, "volledige" uitgave.⁽¹³⁾ Jammer genoeg ontgoochelde deze "moderne" uitgave sterk. Hoewel Apel aan de reeds beschikbare stukken de twee composities uit Lynar A1 toevoegde, maakte hij geen gebruik van Christ Church Ms 89, dat nochtans in 1969 al gekend was. Maar het grootste manco betreft de kwaliteit

van de tekst. Niet alleen vallen er heel wat fouten te betreuren, maar ook de uitgaventechniek is erg onsamenvattend en weinig consequent. Indien Apel zijn transcriptie vóór 1941 zou uitgewerkt hebben, kon hij enkel gebruik maken van de weinig duidelijke microfilm van Harvard. In ieder geval had hij het uitstekende werk van Guilmant ter beschikking, waarvan hij, geheel ten onrechte, beweerde dat het een "aanzienlijk aantal fouten bevat"!

Een volledige uitgave van Cornets oeuvre, die beantwoordt aan alle eisen van de hedendaagse musicologische praxis was méér dan nodig en de verwezenlijking daarvan kwam op verrassende wijze tot stand. De auteur van dit artikel, die het werk van Cornet leerde kennen via zijn concerten en de talrijke stages en orgelseminaries die hij eraan wijdde, ging uit van de in 1970 door Mary Armstrong in het verlengde van haar licentieverhandeling voor de ULB gerealiseerde transcriptie.⁽¹⁴⁾ Daarbij leek het wenselijk een nieuwe uitgave te realiseren waarin zijn jarenlange omgang met het werk van Cornet een weerslag zou kunnen vinden. Op dat moment werd schrijver dezes attent gemaakt op de aankondiging van een nieuwe uitgave door Pieter Dirksen.⁽¹⁵⁾ Een ontmoeting tussen beide musicologen mondde uit in een origineel project: twee onafhankelijke transcripties zouden op elkaar afgestemd worden. Een dergelijke werkwijze biedt een onmiskenbaar voordeel: legt men twee los van elkaar ontstane teksten naast elkaar, dan kan dat een uitgave opleveren die er effectief in slaagt het merendeel van de problemen op te lossen waarvoor een individuele transcriptie zich gesteld ziet. Over elk verschil tussen beide teksten werd immers zo lang gediscussieerd tot een gemeenschappelijke standpunt bereikt werd. Het resultaat is nu te vinden in deel XVII van de serie *Monumenta Musica Neerlandica*.⁽¹⁶⁾ Deze uitgave bevat alle tot op heden gekende werken van Peeter Cornet, inclusief de drie bovengenoemde werken die hem waarschijnlijk moeten toegeschreven worden. De uitgave is vergezeld van een studie over de componist en zijn muziek, een beschrijving van de bronnen, een bespreking van de instrumenten uit die tijd en een aantal wenken voor de uitvoering. De uitgaventechniek wordt duidelijk aangegeven en een volledig kritisch apparaat verschaft de lezer een nauwkeurig beeld van de bestaande bronnen.

III. DE STIJL VAN PEETER CORNET

A. INVLOEDEN

a. Italië

Mary Armstrong wijst erop⁽¹⁷⁾ dat de musicologen die over het werk van Cornet geschreven hebben, van Ritter⁽¹⁸⁾ tot Apel⁽¹⁹⁾, over Seiffert⁽²⁰⁾, Van den Borren⁽²¹⁾, Frotscher⁽²²⁾ en Bosquet⁽²³⁾ allen zijn stijl op een gelijklopende manier karakteriseren. Hun typeringen kan men als volgt samenvatten; "de fantasia's van Cornet zijn ricerari van Italiaanse allure, die gebruik maken van omspelingstechnieken die eigen zijn aan de Engelse virginalisten". Dit is ongetwijfeld niet fout, maar is evenzeer van toepassing op de stijl van Sweelinck als die van Cornet. Wat de Italiaanse invloed betreft, die is voelbaar bij heel wat tijdgenoten uit alle uithoeken van Europa, wanneer zij componeren in polyfone vormen die uit het ricercar zijn voortgekomen. De uitwisselingen tussen Vlaanderen en Italië zijn legio in de 16de eeuw en de talrijke reizen van kunstenaars in de twee richtingen stimuleerden het muzikale leven aan beide kanten van de Alpen. In dit verband tekenend is het verblijf van Girolamo Frescobaldi in Vlaanderen: in dienst van de pauselijke nuntius, kardinaal Guido Bentivoglio, logeert hij een tiental maanden in Brussel, van eind augustus 1607 tot juni 1608 en hij maakt gebruik van zijn toen gelegde contacten met de Antwerpse uitgeverwereld om zijn eerste werk door de drukker P. Phalesius te laten uitgeven.⁽²⁴⁾ Ontegensprekelijk moet de jonge Italiaan met zijn collega's van het hof contact gehad hebben, al is er jammer genoeg geen enkele geschreven bron die dat bevestigt. Of er wisselwerking op professioneel gebied geweest is met Peter Philips, die in 1597 in Brussel was gearriveerd, en met Peeter Cornet zal voorlopig een raadsel blijven. Zonder dat men de twee stukken waarvan hier sprake is in rechtstreeks verband met Frescobaldi kan brengen, is er toch duidelijk Italiaanse invloed merkbaar in de *Toccata* (VNM 1) en in de *Fantasia* van Lynar A1 (VNM 6).⁽²⁵⁾ Verscheidene auteurs hebben erop gewezen dat de *Toccata* van Cornet, die gebouwd is op de afwisseling van passages in achtsten of zestienden in de ene hand, terwijl de andere hand lange akkoorden aanhoudt, herinnert aan de ongeveer zestig voorspelen en toccata's die van de eerste generatie Italianen (Andrea en Giovanni Gabrieli, Diruta en Merulo) zijn bewaard gebleven. Cornet "verrijkt" of personaliseert deze schrijfwijze door de wisselingen kort te houden (de passages, en dus ook

de begeleidende akkoorden, wisselen van hand per maat, en soms per halve maat), door een aantal maten in parallelle bewegingen in beide handen in te lassen en door op een aantal plaatsen een imitatorische schrijfwijze in te brengen die gebruik maakt van korte ritmische motieven en dicht staat bij Engelse procédés of zelfs doet denken aan de Sweelinckschool. Wie herinnerd wordt aan een of andere *Fabordon glosado* van Venegas de Henestrosa⁽²⁶⁾, uit 1557, of aan Cabezon (1578) zal het misschien eerder bij een Spaanse verworteling houden, maar er zijn andere plaatsen in het werk die er zich beter toe lenen om van Iberische invloeden te gewagen. In de *Fantasia* VNM 6 herinnert alleen al het voorstellen van het thema, met zijn dactylische aanvangsritme, aan een *Canzona alla francese*. In tegenstelling tot zijn transalpijnse modellen, is Cornets stuk echter tot een enkele sectie uitgebouwd en wordt het afgesloten met een twaalftal maten in de zonet beschreven toccatastijl.

Die Italiaanse invloed gaat overigens niet alleen op Frescobaldi's verblijf te Brussel terug. Ten dele is zij ook te verklaren door een enkele maanden durende aanwezigheid van twee Italiaanse organisten, Vicenzio Guami en Juan Zacarias, aan het Brusselse hof.⁽²⁷⁾ Een verdere geboekstaafde getuige van Cornets contact met het Italiaanse muziekleven vormt zijn anonieme Italiaanse leerling, die de stukken in het MS 40316 overschreef. Voorts mag ook Peter Philips' verblijf in Italië niet onvermeld blijven: hij heeft zijn collega en vriend uit Brussel mogelijkwijze evenzeer weten te verrassen met eigenheden uit zijn vaderland als vondsten uit het gastland waarin hij tussen 1582 en 1585 verbleef.

b. Engeland

Voornamelijk op het gebied van de omspeling is de invloed van het Engelse school het duidelijkst merkbaar. En doorgegeven werd deze invloed vooral door Peter Philips en later door John Bull. In het hoofdstuk *English figural techniques* uit zijn boek, waarvan de ondertitel nota bene luidt: *A Study of English Elements in Seventeenth-Century Dutch Compositions*, noemt Alan Curtis acht kenmerkende procédés die, toegegeven, meer bij Sweelinck dan bij Cornet voorkomen.⁽²⁸⁾ Maar in de tussenspelen van zijn fantasia's vindt men bij de Brusselse organist heel wat melodische wendingen of versieringsfiguren die men ook in de werken van zijn Engelse collega's aantreft. Overigens is het vooral in de variatietechniek van zijn courantes dat Cornet die invloed het duidelijkst laat blijken.

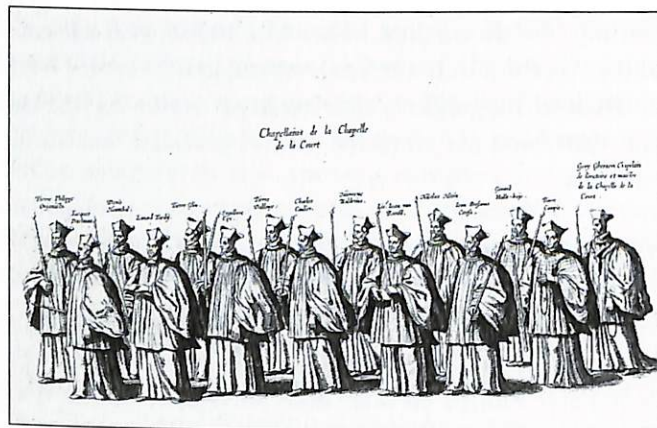
Een ander domein waarin Cornet zijn stijl ent op die van de Engelse school betreft de versieringen. In alle bronnen voor zijn werk treft men één enkel versieringsteken aan, met name een dubbele schuine streep. De betekenis ervan bleef tot op heden een raadsel. Het teken treft men aan in het werk van alle virginalisten uit de 16de en het begin van de 17de eeuw. Er moet aangestipt worden dat Peeter Cornet op het vasteland niet de enige is die het heeft gebruikt: het symbool is algemeen verspreid in de bronnen in de Lage Landen in de 17de eeuw. Men denke ondermeer aan het werk van Sweelinck of het Susanne van Soldt manuscript.

c. Spanje

Eén van de laatste toevoegingen tot het werkoverzicht van Cornet laat toe naast Engelse en Italiaanse invloeden te wijzen op een erg duidelijke Spaanse ontlening: de *Fantasia* van het Ms Christ Church 89 (VNM 7) vertoont alle kenmerken van een *Tiento de medio registro de baxon*, en dit is overigens het enige stuk van Cor-

net waarin van begin tot einde de beperkingen qua ambitus in beide handen, en de deling tussen c' en cis' voor bas en discant gerespecteerd worden. Het *Resurrexit sicut dixit* uit het *Regina Cæli* (VNM 9/3) is het enige andere voorbeeld waar de deling tussen c' en cis' gerespecteerd wordt,

behalve in een enkele zin, maten 47-48. Maar de pauzes voor en na deze twee maten stellen de organist in staat om het cornetregister in te duwen en weer uit te trekken, zodat gedurende deze passus de deling in het midden van het klavier kan overschreden worden. Bovendien bevat dit stuk harmonische en melodische wendingen die lijken te stammen uit de drie *Vajos* van Sebastian Aguilera de Heredia (1561-1627).⁽²⁹⁾ Deze uit Zaragoza

Afb. 2: De kapelmeesters aan het Brusselse hof met uiterst links Peter Philips (1560/61-1628)

afkomstige musicus werd aanvankelijk organist van de San Pablo van deze stad (1584), vervolgens van de kathedraal van Huesca (1585) en tenslotte van de kathedraal La Seo te Zaragoza (1603).⁽³⁰⁾ Een overdracht van de muziek van Aguilera, die in de 17de eeuw niet uitgegeven werd, kan op het eerste gezicht onwaarschijnlijk lijken, zelfs naar een ander Spaans hof, maar een belangrijk figuur, eveneens afkomstig uit Zaragoza, zou de muziek van zijn stadsgenoot wel eens naar Brussel kunnen overgebracht hebben: Pedro Ruimonte, de tweede kapelmeester aan het hofkapel, in opvolging van Jan van Turnhout (1603), moet in 1598 in het gevolg van de infante Isabella naar Brussel gekomen zijn. Zijn titel van *Maestro de Música en la Capilla y Cámara de Sus Altezas Serenissimas* wordt twee jaar later, wanneer Gery de Ghersem kapelmeester wordt, omgevormd tot *Maestro de Música de Cámara*, en hij behoudt die functie tot aan zijn terugkeer naar Zaragoza in 1614.⁽³¹⁾

Meer versluierd, maar daarom niet minder overtuigend is de Spaanse invloed in het eerste verset van het *Salve Regina*: speelt men het *organo pleno*, dan vindt men er ternauwernood de zo kenmerkende Iberische toonspraak terug. Wanneer men het echter leest als een *tiento de medio registro*, en de sopraan als een *dessus de cornet* isoleert, klinkt het als de aanzet van een *tiento* van Correa de Auraxo, met een enkel voorbehoud dan wel, nl. dat deze muziek niet voor een dergelijke uitvoering geconcipieerd werd, omdat het "solo"-gedeelte zich neerwaarts beweegt tot onder de gebruikelijke deling tussen discant en bas...

Tot slot van deze schets van de invloeden die zich in de muziek van Peeter Cornet laten herkennen, moet even stilgestaan worden bij Jan Pieterszoon Sweelinck. Hoewel Charles Van den Borren, de eerste die over de stijl van Cornet geschreven heeft, oppert dat *Sweelinck een zekere invloed op hem moet uitgeoefend hebben*, toch heeft de afwezigheid van bewijsmateriaal van enig contact tussen beide organisten de musicologen ondertussen tot meer voorzichtigheid gemaand.⁽³²⁾ Tot op heden is de reis van Peter Philips naar Amsterdam in 1593 *to see and hear an excellent man of his faculties* de enige nawijsbare verbinding tussen onze "Brusselse" musici en de Amsterdamse Orpheus.

B. BIJZONDERHEDEN

Vier van de fantasia's van Cornet kenmerken zich door hun grote omvang: 244, 245 en 254 maten voor de stukken VNM 1, 2 en 8, terwijl VNM 4, dat slechts 103 maten telt, onafgewerkt is en eindigt met de vermelding: *Mancano*

doi 1/3 parte. Blijkbaar had Cornet zich qua lengte in zijn composities een duidelijke norm gesteld. Zijn grote fantasia's kernmerken zich door hun polythematiek (behalve natuurlijk VNM 4, dat op het hexachord is gebaseerd): niet alleen werkt de componist verschillende opeenvolgende sequenties op verschillende motieven uit, maar hij voert ook een soort contrasubject in, dat niet met absolute strengheid als tegengewicht van het hoofdthema fungeert, maar onafhankelijk blijft en tot een zelfstandig thema uitgroeit. De thema's komen meestal in verkleining en vergroting voor en ondergaan vaak ritmische wijzigingen. In alle omstandigheden blijft Cornets eigenheid echter schuilen in de vrijheid waarmee hij met deze bouwstenen omgaat, en het onverwachte karakter van zijn ontwikkelingen. De thematische bewerking, die steeds solide is en getuigt van een gedegen vakmanschap, geeft aanleiding tot werken waarin het improviserend en virtuoze karakter het haalt van formele compositie-technieken. Men kan dan ook Pieter Dirksen volgen in zijn opvatting dat de tijdgenoten van Cornet, vooral dan Sweelinck, Philips en Scheidt, in eerste instantie een belangwekkend corpus aan polyfone vocale muziek hebben nagelaten. Men herkent in hun composities voor klavier hun meesterschap bij het schrijven van vocale polyfonie, iets wat niet het geval is in het werk van Cornet: hoewel de polyfone basistechnieken het geraamte van zijn schriftuur leveren, toch weerspiegelt wat hij schrijft veeleer een gerijpte improvisatiepraktijk, zijn de werken in aanleg vooral spontaan, vrij en vol verbeelding.

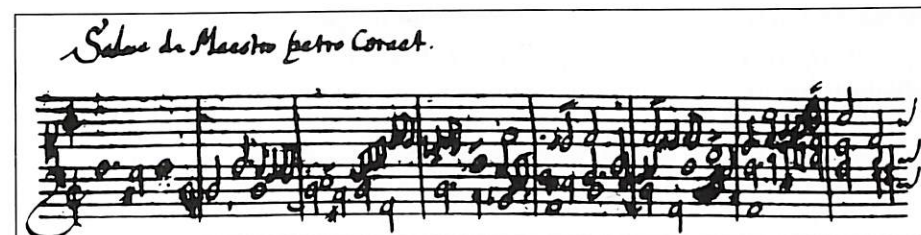
Wat zijn andere composities betreft, hebben we in de paragraaf over de invloeden reeds gewezen, op de kenmerken van een aantal specifieke werken. Voorts valt nog een eigenheid van Cornet aan te stippen, en wel het verhogen van de subdominant (IVe graad) in de slotcadensen. Deze wending treft men aan in vier van de fantasia's, twee versetten van het *Salve Regina*, en twee versetten van het *Regina Cæli*.

IV. DE INTERPRETATIE VAN HET WERK VAN PEETER CORNET

Alle werken van Cornet zijn voor orgel bestemd, met uitzondering van de courantes (VNM 12 en 13) en de *Aria del gran Duca* (VNM 17), waarin gis² en zelfs h² en c³ voorkomen: tonen die de toenmalige orgelambitus overschreden, maar die wel voorkwamen op het klavecimbel, meer bepaald op de instrumenten van de Antwerpenaar Johannes Ruckers (1578-1642), die vanaf 1614 tot aan zijn dood, orgel- en klavecimbelbouwer was aan het Brusselse hof. Orgel, klavecimbel en virginaal beschikten toendertijd over een kort octaaf, en Cornet maakt meermaals gebruik van deze bijzonderheid,

door voor de linkerhand intervallen te schrijven die op een volledig uitgebouwd klavier niet zouden kunnen gespeeld worden.

Alle muziek van Cornet kan *manualiter* gespeeld worden en geen enkel stuk vereist meer dan één klavier. Men vindt nochtans verscheidene passages

Afb. 3: Het "Salve Regina" van Peeter Cornet

waarin het gebruik van het pedaal stilzwijgend verondersteld lijkt: alle grote fantasia's bevatten citaten van één of ander thema in lange notenwaarden in bas of tenor. Het naar voren laten treden van deze melodische lijnen op een trompetregister, waarover de toenmalige Brabantse orgels in het pedaal meestal beschikten, lijkt verantwoord, des te meer daar deze passages zeer beweeglijk in de andere stemmen zijn, en de uitvoering ervan zo vergemakkelijkt wordt. In *O Clemens*, het vierde verset van het *Salve Regina*, wordt de gregoriaanse melodie als *cantus planus* voorgesteld, eerst in de sopraan en vervolgens in de tenor. Hier lijkt ook het spelen van de *cantus firmus* in het pedaal aangewezen.

Het *Salve Regina*, het best gekende werk van Cornet, omvat vijf versetten. Een alternerende uitvoeringswijze van deze antifoon dringt zich op: het orgel speelt de onpare versetten, de pare versetten worden gezongen: *Salve Regina* — *Vita dulcedo* — *Ad te clamamus* — *Ad te suspiramus* — *Eia ergo* — *Et Jesum* — *O clemens* — *O pia* — *O dulcis virgo*. Dat laatste verset krijgt van Cornet de vermelding: *Pro fine*. De twee andere liturgische composities lijken niet voor deze alternatimpraktijk bestemd: alle versetten van het *Regina Cæli* neemt het instrument voor zijn rekening; het *Tantum ergo* bestaat uit één enkel verset.

V. HET ORGEL VAN PEETER CORNET

A. HET ORGEL AAN HET BRUSSELSE HOF IN DE TIJD VÓÓR PEETER CORNET

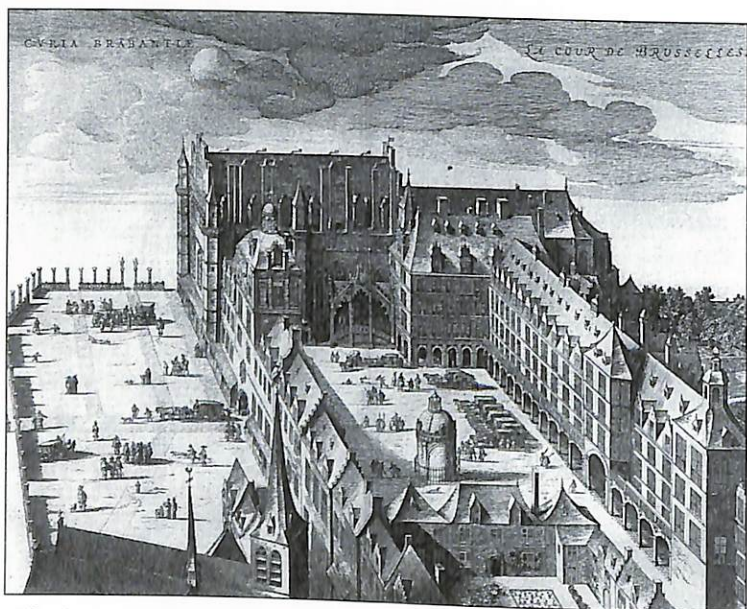
Vander Straeten bericht dat een van de eerste instrumenten die aan het hof te Brussel aankwamen een groot positief was dat Maria van Hongarije uit Duitsland had meegebracht.⁽³³⁾

Dans son Rapport sur les archives de la Chambre des comptes à Lille, M. Gachard cite un Nicolas Vander Ryt, comme raccoutreur des orgues de Marie de Hongrie, et il reproduit un extrait de compte du penninckmaistre de la reine, datant de 1532, et qui mentionne un payement de 63 livres, fait à maître Sigismond Vyer, "pour la réfection du grand positif, instrument que

S. M. fit amener avec elle d'Allemagne."

M. Henne transforme le nom de Vyer en Tver, au chapitre XVI de son Histoire de Charles-Quint en Belgique.

Enkele geschreven notities betreffende de orgels van het hof van Brussel zijn bewaard in de archieven van Rijsel. Zij worden aangehaald door Alexandre Pinchart en men leest erin volgende bijzonderheden over de orgels in de eerste helft van de 16de eeuw.⁽³⁴⁾

collectie Jean Ferrard

Afb. 4: Het Brabantse hof te Brussel, gravure door Johan van de Velde, 1649

'ouvrier d'orghes' livre à Charles-Quint 'ung grant et ung petit positif' en 1539. (registre M211, Archives du Dept. du Nord, à Lille).

VAN DER ELST (François), facteur d'orgues, répare celles de la chapelle de la cour, à Bruxelles, en 1588. (registre M271, Archives du Dept. du Nord, à Lille).

DE SMITH (Arnould) ou SMIT, facteur d'orgues, en 1594: A Aert Smit, faiseur des orgues, pour l'achapt contre lui fait d'ung positif d'orgues ayant plusieurs registres pour le service de la chapelle de la court de Bruxelles, 5e livres.

(Avril 1594, registre 23573, f^o cxlvj v^o, Chambre des comptes, Lille)

Men kan hier de vermelding aan toevoegen die men aantreft in de registers van het Rekenhof te Rijsel in het jaar 1607:⁽³⁵⁾

An payes Arths de Smidt, maistre faiseur des orgues, entant moins de ce que lui restoit due pour les nouvelles orgues faictes en la chapelle de la Court à Bruxelles, 400 livres.

(Registre 2824, f° 268 v°, Chambre des comptes, Lille).

B. HET ORGEL AAN HET BRUSSELSE HOF TEN TIJDE VAN PEETER CORNET

Vander Straeten transcribeert drie stukken die hij aantrof in de Rijksarchieven te Brussel, in doos Nr. 116 van de Algemene Ontvangsten der Financiën.⁽³⁶⁾

Mathieu Langhedul, nommé, à une date que nous ignorons encore, "maître d'orgues" du gouverneur-général des Pays-Bas, passe contrat, le 22 octobre 1624, pour la réparation et le renouvellement partiel des orgues de la chapelle royale à Bruxelles, moyennant la somme de huit cents florins. On verra, par le relevé ci-joint, en quoi consiste la tâche du facteur yprois:

MEMORIE VANDE NODIGHE REPARACIE DIE DER GHEDAEN MOET WEZEN ANDEN GROTEN ORGHTEL ALS DEN CLEYNEN VANDE CAPPELLE VANDE S^{ma}-INFANTE, TOT BRUSSEL.

Eerst, al de pypen beyde d'orghelen moeten uutghenomen wezen ende schone gemacht, ende elcke pypen doen spreken haren toon naturel ende wederom op nieu geaccordert.

Item, beyde de secreten van d'orghelen moeten schone ghemacht worden ende gevisitert.

Item, de tamis, soo vant groot werck als vant cleyn, moeten op een ander maniere vast ghemacht worden, metschaders dat het pypenwerck om verre valt.

Item, boven int grot werck sal ghemacht worden een superoctaf, in de platse van de veltfluyt.

Item, inde mixtur sal inne gebrocht worden een pype ofte tube, om het principael wat sterker te maken.

Het trompet ende schalmey moet vernieut worden in somighe platse van touche, ende bysonder van d'accorder iserekens, metschaders nieuwe blobckens van loot daer de trompetten anne ghevast moeten worden, ende nieuwe tamis om de selfde trompetten te houden.

Item, an 't onderste werck sal ghemacht worden enen crommenhorne van acht voet, in de platse vande rigale.

Angande 't clavier vande pedalen, moet vernieut wezen van nieuwe veren van iser.

Item, daer moet ghemacht worden enen nieuwen nachthorne, bedienende ten halfven claviere, openbaers ghestoffert met vier [ende] met ses pypen op elcken stocke.

Item, daer moet ghemacht wezen een nieu register ghenampt een tierce, met alle sin toubehorten.

Item, daer sal ghemacht worden een buse ofte conduct, dienende tot leyden vande wynt ban tgroot werck tot het positif, lanck wesende meer al vechtech voet, ende dat om te moghen passeren van enen blaser, waertoue sal gemaecht worden een afslutsel van den wynt ofte separatie van den eenen orghel ende van dander, om alsoo tsament te gebrucken als men wilt. Item, het positif sal moeten ghacordeert worden met den wynt vanden groten orghel.

Angande de stellagien, ieserwerck ende tymeringhe, sal ghelevert worden ten laste vant hoof. Alle welcke condicien sullen ghemacht ende gelevert worden voor den pris ende somme van acht hondert gulden eens, op condicie dat hy Langhedul zal dit werck van de orgel wel ende duechdelick volmaken ende volbringen, volghende dye articulen ende contitien voor kersmesse naerstcommende 1624, zonder te falieren, ende zal den zelven Langhedul op rekenynghe vande voornoemde somme van viij^e guldens ontfahnghe hondert patacons, makende ij^e xl guldens. Aldus gedaen te bureele vande finantien, den 22 8^{ber} 1624.

CHARLES DE HERTOGHE, MATEO LANGHEDUL, 1624.

De uitvoering van de werken werd nog vóór Kerstmis, de datum die afgesproken was, voltooid, en op eenvoudig verzoek verkreeg Matthijs Langhedul, op last van de infante Isabella de volledige betaling voor het geleverde werk, als blijkt uit de twee volgende stukken.

A MESSEIGNEURS LES CHIEFZ, TRÉSORIER GÉNÉRAL ET COMMIS DE FINANCES DE SA MAJESTÉ.

Remonstre humblement Mathieu Langhedul, qu'il a emprins de réparer les grandes et petites orgues de la chappelle de la cour et iceux ouvraiges bien et deument achevé devant le Noël dernier, suivant les conditions reprises par le contract faict avecq luy, le 22e du mois d'octobre passé, aggréé et ratiffié par son Altèze Sérénissime et voz seigneuries, le dernier dudict mois, apparant par copie auctenticque dudict contract et attestation du maistre organiste de la dicte chapelle cy-jointe [note de Vander Straeten: Ces deux documents manquent], et d'aillant que par ledict contract est porté qu'il seroit payé des cinq cent soixante livres arthois pour le parfurnissement des huict cent livres à l'achèvement dudict ouvrage des mains d'Ambroise Van Oncle, conseiller et recepveur-général des finances, et qu'en rapportant par luy ledict accord originel et quittance du suppliant sur se servante, avecq ledict certifficat, ladict somme de huict cent livres luy seroit passée et allouée en la dispence de ses comptes, supplie pourtant très-humblement que voz seigneuries soient servies d'ordonner audict recepveur-général Van Oncle, affin qu'il ait à payer au suppliant ladict somme restante de cinq cent-soixante livres, en conformité de ladict précédente ordonnance. Quoy faisant, etc.

Son Altèze Sérénissime, ayant eu rapport de ceste requête, ensemble de l'attestation donnée par le maistre organist de la chappelle de sa cour, Pietro Filippini, que lesdicts ouvraiges tant des grandes orgues que petites, par le suppliant entreprins, sont deument achevez, suivant les conditions portées par le contract en fait, le xxij d'octobre dernier, et consécutivement aggréé, a, pour et au nom de sa Majesté, par advis de ceux des finances, ordonné et ordonnons à Ambroise Van Oncle, conseiller et receveur général desdictes finances, de payer audict

suppliant la somme de cinq cens soixante livres du pris de quarante gros monnoie de Flandres la livre une fois, et ce pour le parfurnissement des huict cens pareilles livres à luy accordez une fois pour les ouvrages susdicts, ensuite dudict contract et par ledict receveur général rapportant ceste, et quittance sur ce servante, sera ladict somme de cinq cens soixante livres dudict pris passée et alouée en la despense de ses comptes là et ainsy qu'il appertendra, sans difficulté. Faict à Bruxelles, le xxxme de décembre xvj^e vingt-quatre.

A ISABEL.

De dispositie van dit orgel is jammer genoeg niet bekend. Uit de opsomming van de in 1624 door Langhedul uitgevoerde werken kunnen een aantal belangrijke aanwijzingen gehaald worden.

Klaartje Proesmans heeft vastgesteld dat er zich in 1598 twee orgels in de hofkapel bevonden.⁽³⁷⁾ Daarvoor baseert zij zich op de *Inventaire du Garde-meuble de la Cour de Bruxelles*, die in dat jaar werd opgesteld en specificeert dat het klein orgel een verplaatsbaar positief was.⁽³⁸⁾ Ongetwijfeld is dit het instrument dat door Aert De Smet in 1584 gebouwd werd.⁽³⁹⁾

Maarten Albert Vente heeft verschillende teksten met betrekking tot de orgels van de hofkapel te Brussel gepubliceerd.⁽⁴⁰⁾

51. Brussel, Hofkapel.

Rekeningen van de werken aan het hof.

1600/1, fol. 196 v^e. Aen Arthus de Smeth orgelmaecker de somme vyffondert guldens op rekeninge van seshondert die men hem moeste avanceren om sekere orgelen te maecken ende te beginnen voer de Capelle ven tHoff van haerlieder hoocheyden by den selven Arthus de Smeth aenveerdit te leveren binnen den tyt van twee jaren begost hebbende te loopen van de 28^e Februari 1601 ende dat mits de somme van 6600 guldens die hem betaelt souden worden door handen van dezen Rendant te weten seshondert guldens gereet ende op goede rekeninge ende vorts van drye maenden tot drye maenden ses ghelycke hondert guldens ende de reste als het werck volmaeckt geprezen ende gestelt sal worden, naervoghende het contract hier aff metten selven gemaect van wegen heeren van de financien in date van den coers. 28e dach februari 1601 500 gulden.

1602, fol. 26. A Francois Vander Elst, faiseur d'orgues la somme de 39 livres pour aucuns instruments des orgues si comme ung secret, trois régales de cuyvre avecq ung soufflet par luy livrez pour la fontaine artificielle de la grande galerie de la Cour en la semaine finie le 20 octobre 1601; item encore six aultres régales et ung secret en la semaine finie le 10e de novembre.

In de volgende jaren steeds termijnbetalingen aan Arthus (Arnoult) de Smet.

1603/4. Item aen de nichte van de voers orghelmaeckere (Arnould de Smeth) dewelcke geduerende den tydt dat die voersyde orghelen zyn gestelt gheweest in de Capelle van den hove

ende dat men die selve heeft geproeft dagelyckx tot vele ende menichfuldige reysen, de blaesbalcken van deselve orghelen heeft doen blasen, heeft de voers. Rendant ter Ordonnantie van de heere Marquis van Havre chief van financien etc. voer een gratuiteyt betaelt per cuitantien de somme van 15 £.

1607/8, fol. 167. Aen Artus de Smet Mr. orgelmaicker woonende binnen dezer voorn. Stadt Brussel de somme van 200 ponden die de heeren van der finantien hem hebben geordineert met advis respectie van de architecte ende ingeniaire van den hove Wencel Cobbergher ende Hendrick Meert voor zeker monster van 71 pypen fyn engels then by hem gemaect aen de casse van de orguen in de Cappelle van hunne hoocheden boven de conditien van de prys daervoor hy denselve orguens hadde aenveert blyckende by de ordinantie van de voirs. heeren van de finantien van de 3^m Septembris 1608 met quitantie 200 £.

1634/5, fol. 101. Item de somme van 560 ponden arthois getelt vuyt crachte van ordonnantie van de finantie in date 16 september 1634 aen Mathys Langhedul organist van de cappelle van den hove voer volle betalinghe van 800 gelycke ponden arthois die men hem schuldich was ter causen van te hebben vernyeuwt dorgelen in de voers. Cappelle... 560 £.

1639. A Nicolas le Royer [Noot bij Vente: Nicolas le Royer: orgelmaker te Tournai (Doornik), na 1647 organist van de kathedraal aldaar. Werkte ook te Lede (1642, 1653) en Gent, St. Michiel (1662)]. 2640 livres pour les nouvelles orgues que Son Altesse [Noot bij Vente: De Spaanse landvoogd: Don Fernando van Habsburg] at ordonné estre faite en la dicte chapelle, dont les matériaux et ouvrier ont esté à sa charge.

Brussel, Rijksarchief, *Rekenkamer*, Nrs 27504, 27506, 27513 [Noot bij Vente: Mededelingen van Dr. A. Bousse te Tervuren].

Men vindt enkele bijzonderheden over de spreiding van de betalingen voor door Aert de Smet uitgevoerde betalingen in het boek van Saintenoy: hoewel volgens afspraak de orgelbouwer elke maand 100 gulden zou krijgen, en de rest van het bedrag, ten belope van 5800 gulden zou vereffend worden na voltooiing van de werken, kreeg hij in de loop van 1602 twee keer 900 gulden telkens na verloop van een tweetal maand, en was men hem vijf jaar later, nog steeds 400 gulden schuldig...⁽⁴¹⁾

Het orgel werd dus met vertraging geleverd, in 1603, zoals men kan opmaken uit de betaling die overgemaakt werd aan de nicht van de orgelbouwer, die hem bij het monteren van het instrument had geholpen door de windvoorziening te bedienen. Voorts merkwaardig is de betaling, in 1608, van 71 frontpijpen: een niet in het oorspronkelijke project voorziene levering of een verbetering van het instrument?

C. PEETER CORNET ALS ORGELDESKUNDIGE

Men ziet voor het eerst de naam Peeter Cornet als orgeldeskundige opduiken aan de Sint-Romboutskerk te Mechelen.

In 1608 wordt een nieuw orgel besteld — de dispositie ervan is jammer genoeg verloren gegaan — bij orgelbouwer Balthazar Rutgheerts. Peter Philips keurt het instrument in 1612 en verklaart dat het is ...⁽⁴²⁾

Aussy bonne organo, (registre pour registre) et selon le grandeur, qu'il y at en toute cesti pais. Het oude orgel van Willem van Lare dateerde uit 1591. Het werd aan de kerk van Grimbergen verkocht om plaats te maken voor het nieuwe instrument van Balthazar Rutgheerts. Peeter Cornet was de deskundige die belast werd met de keuring van het instrument na plaatsing in Grimbergen. Daarvan getuigt het attest dat hij op 10 juli 1615 opmaakte. Het is één van de twee bewaarde documenten waarop zijn handtekening prijkt.⁽⁴³⁾

Op heden den 10 July 1615 hebbe ick onderschreven gevisiteert het organum tot grimbergen ter presentie die heeren kerckmeesters vande metropolitane kercke van S' rombouts tot mechelen & ter presentie van de eerw. heer den prelaet aldaer ende verclaer dat ick onderteekent die voorgeschreven organum in alles goet gevonden hebbe & lofflijck gerepareert, behalven die C inde hoolpijpe te weten die tweede onder ende nog die fente tusschen G & Alamire inde superius van het prestant & eenige pijpen van die hoolpijpe die wat blasen boven tegen den mont.

ende tot versterkinge vande vande, sijn
Nogve ende myns bescreve. tot dit
onderteekent
Ick hebbe monder Cornet die belyc vande
gheve G Organum te vlytly tot Dg, Lode
Dag in Magistra elly Cromberg iude
Hafde blise te bringe Lude d'orgel bou
Peeter Cornet

Afb. 5: Peeter Cornets autografische toevoeging met handtekening

PEETER CORNET

Voor deze expertise ontvangt Peeter Cornet VI guld. IIIZ st.⁽⁴⁴⁾

Bett. den x July 1615 aen de waegen-vrachte, wanneer de Rendanten met een der heeren overkerckmrs zijn gereden naer Bruessele ende van daer naer Grimbergen om de oude orgele te leveren, de somme van vj guld.
Ende alsdoen vertheert by de selve Rendanten vi guld. xijz st.
Bet. aen Mr Peeter Cornet die mette rendanten de orgele heeft geleverd, ende met tgene binnen Vilvoorden, metten zelve Mr Peeter is vertheert ende anderssints, tsamen de somme van vi guld. iiiz st.

In 1623 wordt de Brusselse orgelbouwer Steffan Cuntz aangezocht het orgel van Sint-Rombouts te herstellen en er een nieuwe windlade aan toe te voegen met volgende registers: bourdon 16', een enge kwint 3', een superoctaaf 1' en een cornet V. Voorts moet de orgelmaker een nieuw wellenbord voorzien, de windkanalen hermaken en twee nieuwe blaasbalgen vervaardigen.⁽⁴⁵⁾

Het volgende jaar wordt het contract getekend voor het leveren van een positief voor hetzelfde orgel. De naam van de orgelbouwer wordt op het document niet vermeld, maar ongetwijfeld is ook dit werk toevertrouwd aan Steffan Cuntz. Het volgende document is waarschijnlijk een niet getekende kopie van het originele contract waarbij Peeter Cornet onderaan eigenhandig twee zinnen toevoegt samen met zijn handtekening.⁽⁴⁶⁾

Op heden den 14 may 1624 heb ick hier onderghenoemt aenghenoomen ende belooft aen die heeren kerckmeesters der metropolitane kercke van S. Rombouts binnen mechelen te maeken een nieuwe orghel voor den stoel van de groote orghel in de voorschreven kercke.

Te weten die naervolgende registers ende dat ter visitation vande ghene die die heeren kerkmeesters daertoe sullen verkiezen.

In den eersten beloeve midts desen te maeken een quintadeen van acht voeten sprekende.

Item een prestant van vier voeten

Item een octave van twee voeten

Item die mixture

Item een zimbael

Item clyne fluyten van vier voeten

ende ten laesten beloeve het voorschreven werck alsoe te maeken loffelyck, al waert oock nodigh noch eenighe clyne pypen te maeken.

Dese voorschreven wercken heb belooft te maeken voor die somme van acht honderd guld. eens. Maer is oock conditie dat die voorschreven Heeren kerkmeesters sullen tot haeren cost ende last besorghen allen die materialen oft stof nootelyck weesende totten voorschreven werck.

Actum als boven ten daeghe ende jaere voorschreven ende tot versekeringhe vande selven werck ende myne beloeftte heb dit ondertekent.

[van Peeter Cornets hand:]

Verklaert Monsieur Cornet dit boven werck genoegh & bequaem te weesen tot stoel dan ist mogelyck eenen cromhoren inde tselfde werck te brenghen, luydende acht voet.

PEETER CORNET

VI. BESLUIT

De twee gedateerde composities van Peeter Cornet brengen ons naar de jaren 1624 en 1625 en schrijven zich dan ook in in wat men ongetwijfeld het meest luisterrijke lustrum uit de orgelliteratuur mag noemen. Niet minder dan acht

werken van uitzonderlijke kwaliteit verschijnen in deze periode:

1623: *Hymnes de l'Eglise pour toucher sur l'orgue* van Jehan Titelouze

1624: *Tabulatura Nova* van Samuel Scheidt

1624: *Primo Libro di Capricci* van Girolamo Frescobaldi

1624: *Ricercar Tabulatura* van Johann Ulrich Steigleder

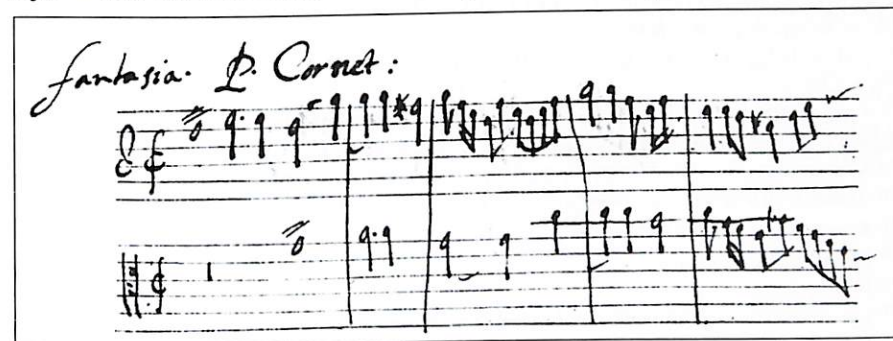
1626: *Facultad Organica* van Francisco Correa de Arauxo

1626: *Le Magnificat ou cantique de la Vierge pour toucher sur l'orgue* van Jehan Titelouze

1627: *Secondo Libro di Toccate* van Girolamo Frescobaldi

1627: *Tabulaturbuch darinnen das Vatter unser 40 mal variiert wird* van Johann Ulrich Steigleder

Dat Sweelinck, Bull, Philips en Cornet in deze lijst ontbreken is enkel toe te schrijven aan het feit dat hun werk — zoals het merendeel van de orgelliteratuur uit het noorden van Europa — niet gedrukt werd en slechts in handgeschreven vorm is overgeleverd. Zo de eerste twee van de hier genoemde componisten al vrij algemeen bekend zijn — ten minste bij hen die met oude muziek vertrouwd zijn — dan bekleedt Peeter Cornet nog steeds niet de plaats die hem toekomt.

Afb. 6: Inzet van de "Fantasia ottavi toni" van Peeter Cornet (VNM 7)

Dit stelt men zowel vast in de programma's van de orgelconcerten, de discografieën én in het repertoire van organisten. En toch levert deze Brusselse organist, in niet minder dan vijftien stukken, een meer dan overtuigend bewijs van zijn gedegen vakmanschap als componist, van een steeds weer sprankelende ongebondenheid, een frisheid en spontaneïteit die Zuiders aandoen. Zijn muziek behaagt de vingers en oren eerder dan het intellect, en verdient meer aandacht dan zij tot nu toe heeft gekregen. Wie zouden van Cornets muziek betere ambassadeurs kunnen worden dan de huidige generatie organisten in de

Zuidelijke Nederlanden? Tenslotte was, door de veelvuldige contacten die hij onderhield en de vele invloeden die hij in zijn oeuvre verenigde, de Brusselse organist Peeter Cornet meteen ook de eerste... Europese organist.

EINDNOTEN

⁽¹⁾ In de schaarse overgeleverde handtekeningen spelt Cornet zijn voornaam "Peeter". Deze schrijfwijze is in dit artikel overgenomen.

⁽²⁾ M. ARMSTRONG, *Peeter Cornet (? -1633), organiste à la cour d'Albert et Isabelle à Bruxelles*, [onuitgegeven Licentieverhandeling], Brussel, ULB, 1970, hoofdstuk I.3.

⁽³⁾ Jammer genoeg zijn enkel de boeken met de rekeningen van 1612 tot 1618 bewaard.

⁽⁴⁾ M. ARMSTRONG, *o.c.*; I.3.b., p. [24-25].

⁽⁵⁾ P. DIRKSEN, *The Keyboard Music of Jan Pieterszoon Sweelinck*, Utrecht, Koninklijk Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis, 1977, p. 27.

⁽⁶⁾ R. VENDOME, *Spanish Netherlands Keyboard Music, 1596-1633* in: *BIOS, Journal of the British Institute of Organ Studies*, vol. 7, 1984, p. 18-33.

⁽⁷⁾ W. BREIG, *Die Lübbenauer Tabulaturen Lynar A 1 und A 2*, in: *Archiv für Musikwissenschaft*, 25, 1968, p. 96-117 en 223-236.

⁽⁸⁾ R. RASCH, *The Messaus-Bull Codex London, British Library, Additional Manuscript 23623*, in: *Revue Belge de Musicologie*, vol. 50, 1996, p. 93-127.

⁽⁹⁾ T. DART [ed.], *John Bull, Keyboard Music*, vol. ii (Musica Britannica XIX; London, 1970), p. 223.

⁽¹⁰⁾ *Peeter Cornet, Keyboard Music*, ed. Pieter Dirksen & Jean Ferrard, Utrecht, Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis, 2001 (*Monumenta Musica Neerlandica XVII*).

⁽¹¹⁾ A. G. RITTER, *Geschichte des Orgelspiels*, Leipzig, 1884, vol. II, p. 60-64.

⁽¹²⁾ *Archives des Maîtres de l'Orgue, t. X*, Mainz, Schott, 1914.

⁽¹³⁾ American Institute of Musicology, CEKM 26, 1969.

⁽¹⁴⁾ M. ARMSTRONG, *o.c.*

⁽¹⁵⁾ P. DIRKSEN, *o.c.*, p. 102.

⁽¹⁶⁾ vgl. eindnoot 10. Het werk werd gepubliceerd met de steun van het *Conseil de la Musique de la Communauté française de Belgique*.

⁽¹⁷⁾ M. ARMSTRONG, *o.c.*, III.2, p. [188].

⁽¹⁸⁾ A. G. RITTER, *o.c.*, p. 52.

⁽¹⁹⁾ W. APEL, *Geschichte der Orgel- und Klaviermusik bis 1700*, Kassel, Bärenreiter, 1967, p. 333.

⁽²⁰⁾ M. SEIFFERT, *Geschichte der Klaviermusik*, Leipzig; Breitkopf & Härtel, 1899, p. 89.

⁽²¹⁾ C. VAN DEN BORREN, *Les Origines de la Musique de Clavier dans les Pays-Bas (Nord et Sud) jusque vers 1630*, Bruxelles, Breitkopf & Härtel, 1914, p. 176.

⁽²²⁾ G. FROTSCHER, *Geschichte des Orgelspiels*, Berlin, Merseburger, 1935 et 1939, p. 294.

⁽²³⁾ E. BOSQUET, *La Musique de Clavier*, Bruxelles, Les Amis de la Musique, 1953, p. 84-85.

⁽²⁴⁾ *Il Primo Libro de Madrigali a Cinque Voci Nuovamente Composti & dati luce. In Anversa. Appresso Pietro Phalesio. MDCVIII.*

⁽²⁵⁾ Wij verwijzen naar de werken van Cornet met behulp van de nummering van de jongste uitgave bij VNM (cfr. Overzicht, p. 71-72.)

⁽²⁶⁾ Vergelijk het voorbeeld in: M. C. BRADSHAW, *The Origin of the Toccata*, s.l., American Institute of Musicology, 1972, p. 20.

⁽²⁷⁾ M. ARMSTRONG, *o.c.*, I.6.b, p. [35]

⁽²⁸⁾ A. CURTIS, *Sweelinck's Keyboard Music*, Leiden, University Press & London, Oxford University Press, 1969, p. 136-133.

⁽²⁹⁾ Sebastian Aguilera de Heredia, *L'œuvre d'orgue*, ed. Claude Gay, La Flèche, Gras, 1979/80; *Obras para órgano*, ed. Lothar Siemens Hernández, Madrid, Alpuerta, 1978.

⁽³⁰⁾ P. C. MARTINEZ, *Música en Zaragoza, Siglos XVI-XVII, vol. I. Organistas, Organeros y Organos*, Zaragoza, Institucion "Fernando el Catolico", 1977, p. 25-41.

⁽³¹⁾ P. C. MARTINEZ, *Música en Zaragoza, Siglos XVI-XVII, vol. II. Polifonistas y Ministriles*, Zaragoza, Institucion "Fernando el Catolico", 1978, p. 192-197.

⁽³²⁾ C. VAN DEN BORREN, *o.c.*, p. 184.

⁽³³⁾ E. VANDER STRAETEN, *La Musique aux Pays-Bas avant le XIXe siècle*, Bruxelles, C. Murquardt, 1867, Vol. I, p. 47-48.

⁽³⁴⁾ A. PINCHART, *Archives des Arts, Sciences et Lettres*, t. I, Gand, L. Hebbelynck, 1860, p. 11-12.

⁽³⁵⁾ M. ARMSTRONG, *o.c.*, p. IV.2.a, p. [211]; mededeling aan de auteur van H. Timmerman, hoofdredacteur van het tijdschrift *De Praestant*.

⁽³⁶⁾ E. VANDER STRAETEN, *o.c.*, Vol. II, p. 312-315.

⁽³⁷⁾ K. PROESMANS, *Het muziekleven aan het hof van Albrecht en Isabella (1598-1621)*, Eindverhandeling KUL, Leuven, 1988, p. 56.

⁽³⁸⁾ ARA, Handschriftenkabinet, nr. 2099, fol. 6.

⁽³⁹⁾ I. BOSSUYT, *Het Muziekleven te Brussel in de jaren van de opstand (1566-1610)*, in: *Tijdschrift voor Brusselse geschiedenis*, Jg. 1, deel 2 (1984), p. 148.

⁽⁴⁰⁾ M. A. VENTE, *Proeve van een repertorium van de archivalia betrekking hebbende op het Nederlandse Orgel en zijn makers tot omstreeks 1630*, Brussel, 1956, p. 56-57.

⁽⁴¹⁾ P. SAINTENOY, *Les arts et les artistes à la cour de Bruxelles. Le palais royal du Coudenberg du règne d'Albert et Isabelle à celui d'Albert I, roi des Belges*, Bruxelles, 1935, p. 24.

⁽⁴²⁾ Archieven van de aartsbisschoppelijke Kerk Sint-Rombout te Mechelen, *Bundel O*, geciteerd naar: M. ARMSTRONG, *o.c.*, p. IV.2.b/... [213].

⁽⁴³⁾ Archieven van de aartsbisschoppelijke Kerk Sint-Rombout te Mechelen, *Bundel O*, geciteerd naar: M. ARMSTRONG, *o.c.*, p. I.3.b/... [19].

⁽⁴⁴⁾ G. VAN DOORSLAER, *Historische kanttekeningen betreffende het orgel van St. Romboutskerk, in Mechlinia*, 3^e Jaar, 1923-24, p. 93-94.

⁽⁴⁵⁾ G. VAN DOORSLAER, *o.c.*, p. 108.

⁽⁴⁶⁾ Bij de correcties van dit artikel heeft de auteur vastgesteld dat Peeter Cornet enkel als expert optrad en niet als orgelmaker, zoals Armstrong in haar verhandeling (p. I.3.b [21]) heeft vermeld. Jammer genoeg is deze fout ook in de nieuwe VNM uitgave geslopen... tot de tweede druk.

SUMMARY

Peeter Cornet's birth date is unknown but can be hypothesised at c. 1575, since an undated letter of his widow states that he served Archdukes Albert and Isabella as an organist at the Spanish court in Brussels for 33 years, and the date of his funeral in the Sablon Church in Brussels is March 30, 1633. Very little is known about his life: he served as organist of the parish church of St Nicholas in Brussels (1603 to 1606) and at the Brussels court. Besides a few archival texts related to his family life (his wedding in 1611, the birth of his seven children between 1612 and 1623) the only documents concerning Cornet are his compositions for the organ.

Nine pieces by Cornet are copied in the former Ms Mus. Ms 40316 of the Berlin Staatsbibliothek, today kept in the Biblioteka Jagiellńska of the Krakow University Library. Three other pieces are to be found in Music MS 89 of Christ Church Library in Oxford, two more in Ms Lynar A1, kept in the Staatsbibliothek Berlin, Preußischer Kulturbesitz. To these 14 compositions bearing Cornet's signature, Thurston Dart proposed to include one Fantasia, usually ascribed to John Bull.

Until now, editions of Peeter Cornet have been either incomplete or unsatisfactory, on a musicological point of view. The author of the present article and his colleague Pieter Dirksen have very recently published the Complete Keyboard Works of Peeter Cornet as Vol. XVII of the Series Monumenta Musica Neerlandica. This volume contains an important critical commentary as well as suggestions for performance practice. It also includes four anonymous pieces, attributed here to Peeter Cornet.

The article also discusses Italian, English and Spanish influences on the music of Cornet, before characterising his personal style, and giving a few indications concerning the performance of his music as well as the choice of instruments. Some information is given about the instruments at the Brussels court at Cornet's time, and one learns about Cornet's activities as an organ expert.

The music of Peeter Cornet was composed at one of the richest periods of creation of the organ repertoire. One can only hope that the new edition of his organ works will place him at the highest level of organ history, where he belongs. [J. FERRARD]

MICHEL LEMMENS

Geschiedenis van het Niehoff-orgel in de Sint-Quintinuskerk, thans kathedraal, te Hasselt (II)

In 1592/93 bouwden de orgelmakers Nicolaes en Jacob Niehoff uit 's Hertogenbosch een groot orgel in de Sint-Quintinuskerk van Hasselt. Ook al werd dit instrument in 1791 afgebroken, het pijpwerk ervan werd grotendeels overgenomen in het nieuwe orgel dat de Maastrichtse orgelmakers Binvignat & Houdtappel in 1791-1793 vervaardigden. De restauratie van dit instrument, die dit jaar voltooid wordt, was de aanleiding voor een grondig onderzoek. In de vorige aflevering van Orgelkunst schetsten we de geschiedenis van het Niehoff-orgel vanuit de gegevens die het archiefonderzoek aanreikten. In dit tweede deel trachten we inzicht te verwerven in de eigenschappen van het oorspronkelijke instrument uit 1592/93 door de studie van het nog bewaarde pijpwerk, dat beschouwd wordt als het oudste van België.

DEEL II: PROEVE VAN EEN RECONSTRUCTIE VAN HET NIEHOFF-ORGEL, 1592/93

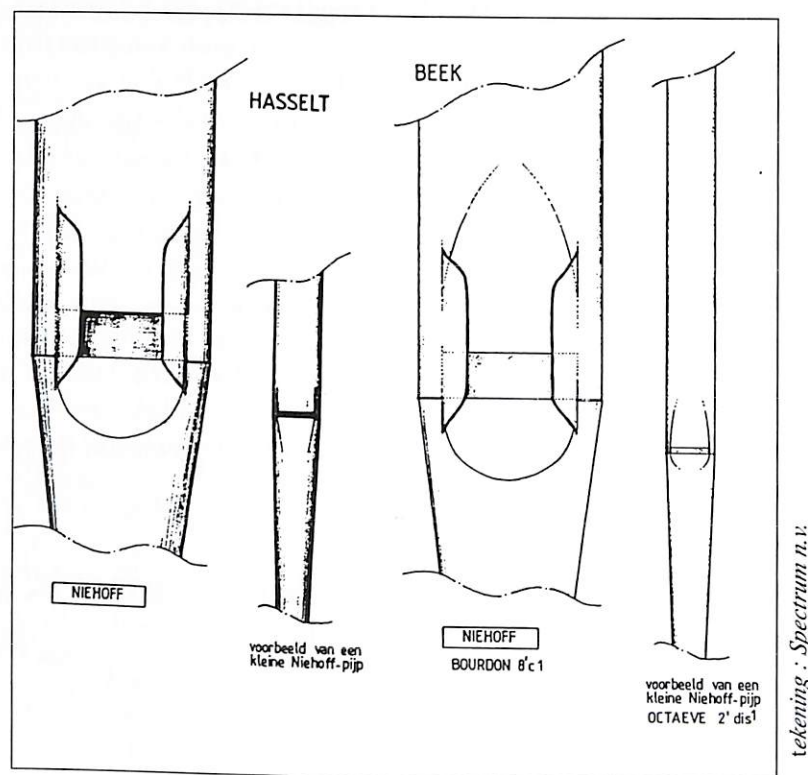
I. DE FACTUUR VAN HET NIEHOFF-PIJPWERK (zie Afb.7 en 8)

Bij vergelijking van het oudste pijpwerk van dit orgel (1592) met het Niehoff-pijpwerk in de Sint-Martinuskerk van Beek (1593) kunnen een aantal treffende overeenkomsten, maar ook een aantal verschillen vastgesteld worden.

Overeenkomsten: in beide gevallen betreft het zeer zware en zeer dikwandige loden pijpen met vrij korte voeten (schommelend rond 163 mm); het metaal is duidelijk gehamerd; zeer dikke soldeernaden en kernfasen rond 60°; voor zover nog origineel, zijn de zijbaarden kort en rond (geen spitse hoeken). Een metaalanalyse van de C-pijp van de Fluijt 4' (=functie anno 1739) te Beek leverde als resultaat: loodgehalte 98,5%, tingealte 0,54%, restmateriaal 0,96%, met als belangrijkste element koper.⁽¹⁾

Verschillen: de labiumvorm te Beek is niet geheel identiek met die te Hasselt.

Bij beide orgels is het onderlabium van de grote pijpen op de lade zeer duidelijk rond ingeritst; het bovenlabium van deze pijpen is te Hasselt echter slechts gedeeltelijk ingeritst, in Beek bijna volledig. De oude Hasseltse frontpijpen, die

Afb. 7: Een vergelijking van de Niehoff-factuur te Hasselt en te Beek

in 1793 op de laden geplaatst werden, bezitten daarentegen een volledig ingeritst bovenlabium, in gotische vorm.

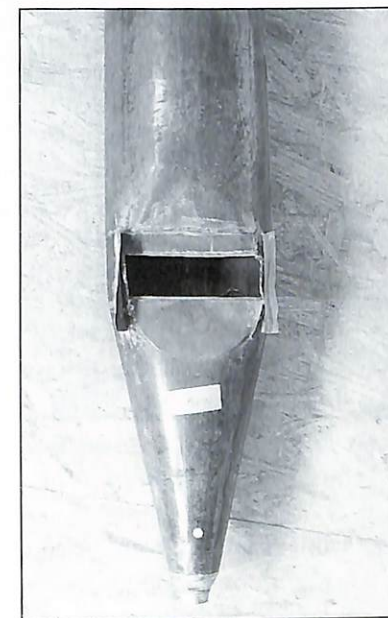
Wel volledig gelijk te Hasselt en te Beek is de typologie der oorspronkelijke inscripties (zie Afb. 10), die zodoende Niehoff ondubbelzinnig als oorspronkelijke maker van het Beekse pijpwerk aanduiden, ook al komt de naam van deze orgelmaker niet ter sprake in de archieven, die over het orgel van Beek beschikbaar zijn. Deze inscripties zijn aangebracht op de onderzijde der kernen, bovenaan de corpora, en in de toppen van de voeten.

II. INSCRIPTIES VAN CHRISTIAEN PENCELER ALS LEIDRAAD VOOR DE RECONSTRUCTIE VAN DE TOESTAND ANNO 1715

Nagenoeg alle zeer oude pijpen zijn voorzien van inscripties van een ander type, die aangebracht werden in het soldeerkrans van de pijpen. Deze inscripties treffen we niet aan op de pijpen van Henrich Möseler, noch op die van Binvignat & Houdtappel. Vergelijkend onderzoek met andere orgels sluit alle twijfel uit; deze inscripties zijn van de hand van Christiaan Penceler (zie Afb. 10), en indiceren bijgevolg de cancelplaatsing, na beëindiging van zijn verbouwing in 1715.

III. DE TOONHOOGTE VAN HET NIEHOFF-ORGEL

Zoals bekend bezaten gedekte labialen in de 16de eeuw niet het ons vertrouwde systeem van verschuifbare hoeden, maar waren de corpora bovenaan dichtgesoldeerd. In de Zuidelijke Nederlanden en het Prinsbisdom Luik zijn er reeds vanaf de veertiger jaren van de 17de eeuw voorbeelden bekend van gedekte labialen met verschuifbare hoeden; zie bijvoorbeeld in de orgels van Christian Ancion uit Hoei en Jan Bremser uit Mechelen. In de loop van de 17de eeuw schakelden de meeste orgelmakers uit onze streken over van een systeem met toegesoldeerde corpora naar verschuifbare hoeden. Stromingen die deze evolutie niet volgden zijn te beschouwen als uitzonderingen op deze regel; zie bijvoorbeeld de Nijvelse school, met als belangrijkste vertegenwoordigers François-Joseph Coppin (actief van 1749 tot 1771) en Adrien Rochet (actief van 1773 tot 1815). Deze orgelmakers hielden zelfs tot het einde van de 18de eeuw consequent aan de oude bouwwijze vast. Meer courant zijn orgeltradities die slechts gedeeltelijk overschakelden naar het nieuwe systeem. Hiermee bedoelen we dat de volledig gedekte labialen vervaardigd

Afb. 8: De A-pijp van de huidige Bourdon 16', Nicolaes Niehoff, 1592/93

werden volgens het nieuwe systeem van verschuifbare hoeden, de roergedekten daarentegen met aangesoldeerde hoeden, meestal in de vorm van flespijpen. Er zijn zelfs late uitlopers van deze stijlrichting aan te wijzen tot in het midden van de 19de eeuw; zie bijvoorbeeld Theodoor Smet en Henri Vermeersch, beiden uit Duffel.

De aanwezigheid van dichtgesoldeerde gedekte labialen in het oorspronkelijke Niehoff-orgel verklaart meteen, waarom sommige hoeden te

Hasselt uitgelengd werden naar boven toe, onder het deksel, waarschijnlijk door Jan van Weert. Deze werkwijze hoort thuis bij de uitlenging van een corpus (in dit geval een dichtgesoldeerd corpus), maar niet bij een verschuifbare hoed, die men naar beneden toe zou uitlengen. Te Hasselt en te Beek werd in latere tijden ook overgeschakeld naar een systeem van verschuifbare hoeden. Dit gebeurde bij de meeste gedekte labialen door het afsnijden van het bovenstuk van het corpus, dat dan als hoed gebruikt werd voor de pijp, die één halve toon hoger klonk. Gezien :

- a. de toonhoogte uit 1972 in Hasselt a1= 440 Hz bedroeg;
- b. het feit dat deze pijpen bij overschakeling naar verschuifbare hoeden vermoedelijk in even-redigheid tot het weggesneden bovenstuk van het corpus terug werden uitgelengd; zie nog restanten hiervan te Beek;
- c. te Hasselt zulke restanten niet bewaard bleven en er waarschijnlijk zelfs nog Niehoff-metaal in recente tijden van de

Afb. 9: De Dis-pijp van de huidige Bourdon 16', Jan Van Weert, 1628

bovenranden werd weggesneden; kan de toonhoogte van het Niehoff-orgel maximaal a1= 415 Herz bedragen hebben in C-stemming, doch was dit vermoedelijk nog iets lager, mogelijk circa 405 Hz.

IV. IDENTIFICATIE VAN PIJPERK VAN JAN VAN WEERT, 1628

Een belangrijk referentiepunt is de volledig gedekte Dis-pijp van de Bourdon 8' van het onderpositief (in 1972 *Kwintadeen 8'* op het borstwerk). Deze Dis-pijp is niet in Niehoff-factuur:

- het metaal is zodanig gehamerd dat de metaalstructuur een nog meer gebloemd patroon vertoont;
- het metaal is wel stevig, maar niet zo uitzonderlijk dikwandig als dat van Niehoff; deze factuur bezit slechts iets meer dan de helft van de Niehoff-wanddikte.
- Labiumvorm (vergelijk met Afb. 9)
 - + diepe en uitzonderlijk langgerekte inritsingen, die recht-vertikaal in corpus zijn aangebracht, en - bij een pijp van deze grootte - schuin in de voet;
 - + diep bijgedrukt boven- en onderlabium;
 - + witte krijtlijm naast de naden;
 - + geen originele inscripties.

Belangrijk detail: de hoed van deze Dis-pijp is wél van Niehoff-factuur; de hoed van de E-Niehoff-pijp is daarentegen afkomstig van het corpus van de Dis-pijp, en is dus niet in Niehoff-factuur. Conclusie: de Dis-pijp was in oorsprong eveneens dichtgesoldeerd, en werd later, samen met de Niehoff-pijpen omgebouwd naar verschuifbare hoeden. Omdat deze pijp na de nieuwbouw van Niehoff in 1592/93 aan dit orgel werd toegevoegd, maar anderzijds nog over een dichtgesoldeerd corpus beschikte, kan ze gedateerd worden als 17de-eeuws. We kunnen op basis van deze factuur zelfs vermoeden dat ze uit de eerste helft van de 17de eeuw moet stammen. Deze pijpfactuur komt veelvuldig in dit orgel voor:

- bij het pijpwerk dat zich reeds voor deze restauratie in dit orgel bevond:
 - + Prestant 4' HW, Doublette 2' HW (1972: *Prestant 2'*), Bourdon 16' HW (1972: *Kwintadeen 16'*), Bourdon 8' HW (1972: *Holpijp 8'*), Bourdon 8' POS (1972: *Kwintadeen 8'*): telkens enkele pijpen uit het groot octaaf en/of het tweegestreepte octaaf
 - + Flûte 4' HW (1972: *Fluit 4'*): bijna de volledige discant, telkens met uitzondering van de roergedekte hoeden van Christiaen Penceler, 1711/1715
- bij het pijpwerk dat uit het atelier Pels werd gerecupereerd:
 - + Fourniture IV en Sexquialtera II: een aanzienlijk aantal pijpen in alle koren.

De voetlengten van dit pijpwerk schommelen rond 166 mm.

We weten uit de goed gedocumenteerde archivalia dat enkel Jan van Weert in

de eerste helft van de 17de eeuw belangrijke werken aan dit orgel uitvoerde. Verder in dit relaas zullen we aantonen dat pijpen van deze makelij aan de bestaande pijpenreeksen toegevoegd werden om een omvang van 48 tonen (C-D - c³) te bekomen. Deze tessituur van 48 tonen wordt eveneens vermeld in een 17de-eeuws archiefstuk (zie Deel I, 1628), waarvan de beschreven dispositie goed inpasbaar is in het oeuvre van Jan van Weert. Vergelijken we deze registersamenstelling bijvoorbeeld met die van het orgel dat Van Weert in 1639 in de Predikherenkerk van Leuven vervaardigde, dan constateren we op beide 8-voetswerken gemeenschappelijke karakteristieken: beide orgels beschikken zowel over een drievoets Nazar of Quintfluijt, als over een kleine Quintfluijt; het plenum wordt versterkt met een Sexquialter, en de Cornet is in beide disposities reeds present. Typisch voor de vroege 17de eeuw is het ontbreken van een Tierce 1^{3/5} in fluitmensuur. Ten slotte was Jan van Weert ook reeds vertrouwd met het register Vox humana. Bij zijn verbouwing in 1638/39 van het orgel in de Sint-Lambertuskerk te Helmond (in 1606/07 vervaardigd door Jacob Niehoff) verving hij de Trompet door een Vox humana.⁽²⁾ Bij combinatie van bovenstaande gegevens lijkt het zeer waarschijnlijk dat Jan van Weert als de maker van dit pijpwerk moet beschouwd worden. Dit pijpwerk levert dus voor het eerst een beeld van restanten van zijn oeuvre.

In een eerdere studie⁽³⁾ werden deze pijpen verkeerdelijk toegeschreven aan Christiaan Penceler, alhoewel diens bekende factuur sterk afwijkt van dit gegeven, en zich bijna honderd jaar later situeert.⁽⁴⁾

V. ORGELS MET EN ZONDER KORT OCTAAF: TWEE SYNCHRONE STIJLEN UIT DE 17DE EEUW

Dat een orgel in het jaar 1628 omgebouwd werd naar een omvang van 48 toetsen zal sommigen misschien verbazen. 17de-eeuwse-orgels uit onze streken worden immers meestal geassocieerd met korte octaven. Toch is Van Weert's procédé minder verwonderlijk vanuit de wetenschap dat het hoofdwerk van het Niehoff-orgel voor Van Weert's verbouwingen al een omvang van 50 toetsen bezat, weliswaar met kort contra- en tweegestreept octaaf (dit tonen we verder in onze uiteenzetting aan). Na Van Weert's verbouwing bezat het hoofdwerk dus twee toetsen minder dan voorheen! Bovendien indiceert recent onderzoek in onze streken een minder uniform tessiturenbeeld dan vroeger wel eens werd verondersteld.

Vanaf het midden van de 16de eeuw werd in de Zuidelijke Nederlanden de omvang CDEFGA - g²a² (41 toetsen) toegepast door Jean Crignon uit Mons, die hierin spoedig gevolgd werd door andere orgelmakers. Deze ambitus consolideerde zich in deze regio voor 1600. Daarmee was de evolutie evenwel nog niet gestopt. Jan Langhedul, afkomstig uit Ieper, bracht reeds in 1588 in de Saint Jacques-la-Boucheriekerk te Parijs een klavieromvang C-D - c³ (48 toetsen) tot stand. In 1617 werd de bekende organist John Bull, organist aan de Antwerpse hoofdkerk, naar de Sint-Janskerk van 's Hertogenbosch ontboden om het nieuwe orgel te keuren dat Jan van Weert daar op het renaissance koordoksaal gebouwd had. Bij die gelegenheid werd ook reeds van gedachten gewisseld over het nieuwe grote orgel dat deze kerkmeesters wilden laten vervaardigen. John Bull adviseerde hiervoor een klavier van vier octaven, met maar liefst 49 toetsen (C - c³). Ook in zijn eigen kerk wilde Bull het in april 1627 aan Matthijs Langhedul opgedragen orgel van de Sacramentsbroederschap uitrusten met twee klavieren, elk met 49 toetsen. Spoedig na Bull's dood in maart 1628 sloten de Antwerpse gildemeesters een nieuw contract met Langhedul, maar nu voor een instrument met slechts één manuaal met 45 toetsen, dus met een kort octaaf CDEFGA - c³.⁽⁵⁾

Bij studie van de klavieromvang in de Zuidelijke Nederlanden en het prinsbisdom Luik blijken korte en "volle" octaven in de 17de eeuw synchroon naast elkaar bestaan te hebben. De grootte van een orgel, de typische eigenheden van bepaalde orgelmakersfamilies, of -tradities, en de specifieke wensen of beschikbare gelden van een opdrachtgever speelden een belangrijkere rol in de

Toon	Niehoff, 1593	Possellus, 1709	Penceler, 1714	Binvignat, 1792
c	Γ	⸮	c c	c
cis	κ	⸮	a	c *
d	Δ Δ	⸮	⸮ ⸮	⸮
dis	⸮ ⸮	⸮	⸮ ⸮ ⸮	⸮ ^b ⸮ ^b
e	ε ε	e	⸮ e	⸮ ⸮
f	Ϝ Ϝ	Ϝ	⸮ Ϝ Ϝ	Ϝ
fis	ϝ ϝ	ϝ	⸮ ϝ ϝ	ϝ *
g	γ	2	⸮ ⸮	⸮
gis	⸮	⸮	⸮ ⸮ ⸮	⸮ *
a	⸮ ⸮	a a	⸮ a a	a
ais	⸮ ⸮	⸮	⸮ ⸮	⸮ ^b
b	⸮	⸮ ⸮	⸮ ⸮	⸮

Afb. 10: De typologie der verschillende inscripties

toegepaste klavieromvang dan de exacte bouwdatum. Dit leidt bij onderzoek van orgels soms tot verrassende resultaten. Zo beschikt het Peter Goltfuss-orgel uit 1692 in de Begijnhofkerk van Leuven sinds zijn reconstructie uit 1983/86 opnieuw over een omvang van 45 toetsen met kort octaaf. In 1988 konden we het orgel van Horpmaal (Heers) identificeren als een hieraan zeer verwant instrument. Het werd immers 17 jaar eerder, in 1675, gebouwd door Jan Dekens, de stiefvader van Peter Goltfuss, voor de Onze-Lieve-Vrouwkerk van Diest.⁽⁶⁾ Het Dekens-orgel van Horpmaal beschikt echter over een originele windlade met 48 cancellen, en bezat dus reeds in oorsprong een "vol" groot octaaf (C-D - c³), hetgeen ook correspondeert met het aantal pijpen van de nog bewaarde originele registers. Maar zelfs éénzelfde orgelmaker paste niet noodzakelijk steeds dezelfde klavieromvang toe. Uit het belangrijke oeuvre van de uit Maastricht afkomstige Luikse orgelmaker Andries Severijn (actief van 1626 tot 1673) waren tot voor kort slechts twee restanten bekend: het orgel in de Onze-Lieve-Vrouwbasiliek te Maastricht (1652), en een ander orgel, dat wellicht in oorsprong voor een Luikse abdij gebouwd werd, maar na de Franse revolutie overgeplaatst werd naar het Noord-Brabantse Cuijk. Hoofden rugwerk van beide Severijn-orgels (die elk ook over een echowerk beschikken) hadden in oorsprong een omvang van 48 tonen (C-D - c³).⁽⁷⁾ In 1998 konden we voor het eerst ook op Belgisch grondgebied een Severijn-orgel identificeren, namelijk te Veldwezelt (Lanaken).⁽⁸⁾ De studie van het originele pijpwerk van dit orgel indiceerde echter een oorspronkelijke omvang van slechts 45 tonen, dus met kort octaaf. Toch hoeft die geen verbazing te wekken, want in vergelijking met de Severijn-orgels van Maastricht en Cuijk, die in hun tijd als monumentale instrumenten moeten gegolden hebben, was het orgel van Veldwezelt slechts zeer bescheiden: het was een éénklaviers-instrument op 4-voetsbasis.

VI. IDENTIFICATIE VAN PIJPWERK VAN JAN II POSSELIUS, 1708/1709

In de oude Sexquialter II, die recent opnieuw werd aangeworven uit het atelier Pels te Herselt, bevinden zich een 30-tal pijpen in een geheel eigen factuur:

- niet-gehamerd metaal;
- sporen van witte krijtlijm langs de korte zijbaarden van het grotere pijpwerk;
- geen inwendige inritsing;
- dunne en steile kernen;
- verzorgd soldeerwerk.
- labiumvorm

Bij het ietwat grotere pijpwerk (zie Afb. 11, links) zijn boven- en onderlabium op gelijke wijze bijgedrukt; dit gebeurde zodanig dat de bijgedrukte zones van boven- en onderlabium als het ware één doorlopende cirkel vormen. Boven- en onderlabium zijn voorzien van schuine inritsing, die echter langer zijn in corpus dan in voet.

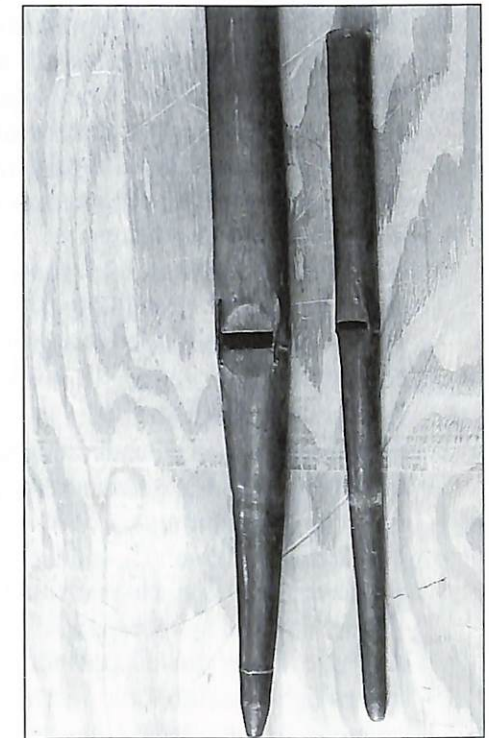
De labia van het kleinere pijpwerk (zie Afb. 11, rechts) zijn op een andere wijze bijgedrukt: driehoekig, en langgerechter in boven- dan in onderlabium. Het bovenlabium bezit eveneens schuine inritsing, het onderlabium helemaal geen inritsing.

Deze pijpen zijn zowel voorzien van inscripties van Penceler in het soldeerkruis, als van geheel eigen inscripties op het corpus, links van de soldeernaad (zie kader). Omdat Penceler in de jaren 1711-1715 aan het orgel werkte moet dit pijpwerk van voor die periode dateren. Dankzij het archiefonderzoek weten we vrij precies welke orgelmakers, in de voorafgaande periode, aan het orgel werkten. Omdat deze pijpfactuur niet beantwoordt aan de werkwijzen van Nicolaes en Jacob Niehoff, Jan van Weert, Christian Ancion of Christiaan Penceler komen nog twee orgelmakers in aanmerking als oorspronkelijke makers ervan:

- Robert Gordan; hij repareerde het orgel in 1665, na schade ten gevolge van een onweder;

- Jan II Posselius; zoals eerder aangehaald voerde hij in 1708/09 een grondige herstelling/verbouwing uit voor een bedrag van 660 florijnen.

Zeer "modern" aan dit pijpwerk zijn de voetlengten; die zijn namelijk zeer lang: 19 à 20 cm. Het is mogelijk deze makelij te situeren in de jaren 1708/09 bij een orgelmaker, die er op dit punt vooruitstrevende opvattingen op na hield. Een datering "1665" lijkt ons daarentegen moeilijk houdbaar, omdat er ons geen andere voorbeelden van zo'n voetlengten uit die periode bekend zijn. Wellicht mag dus Jan II Posselius als de maker van dit pijpwerk beschouwd worden.

Afb. 11: Pijpwerk van Jan II Posselius in de Sexquialter II, 1708/09

VII. EEN ORGEL IN C- OF IN G-STEMMING? TWEE INSCRIPTIE-SYSTEMEN KRITISCH BEKEKEN

In de 16de en het begin van de 17de eeuw kwamen er twee soorten toonhoogten voor, één met de 16'-, 8'-, 4'- klank op de toets C, en één met diezelfde klanken op de toets F. In dat laatste geval klonk er bij het indrukken van een c^o- toets reëel een G (= een kwart lager), vandaar dat men over 'G-stemming' spreekt. Dat het verschil tussen C- en G-stemming precies op een kwart afgesteld werd blijkt onder meer uit de zogenaamde transpositieklavecimbels van de familie Ruckers. Deze klavecimbels uit de periode 1580-1650 waren uitgerust met twee klavieren, elk in een eigen stemming. Beide klavieren maakten grotendeels gebruik van gemeenschappelijke snaren. Het bovenste klavier met de omvang CDEFGA - c³ benutte deze snaren zoals een klavecimbel in C-stemming, het onderste klavier, met omvang CDEFGA - f³, zoals een klavecimbel in G-stemming.

Bij een vorige studie van het Hasseltse pijpwerk werd verondersteld dat het oorspronkelijke Niehoff-orgel in G-stemming klonk.⁽⁹⁾ Aanleiding hiertoe waren onder meer een belangrijk aantal inscripties in G-stemming aan de onderzijde van de kernen. Bij nauwkeurige studie van deze originele inscripties valt het volgende in het oog:

- de inscripties aan de onderzijde van de kernen zijn wel grotendeels, maar niet alle in G-stemming gedacht; er zijn er namelijk ook telkens, bij elk register, enkele in C-stemming;
- alle inscripties aan de buitenzijde, op corpora en voeten, voor zover nog bewaard, zijn zonder enige uitzondering in C-stemming.

Een uniform systeem is er dus in ieder geval niet. Enkel afgaande op deze inscripties kan er dan ook geen uitsluitel gegeven worden over de oorspronkelijke stemming. In combinatie met de elementen die we in volgende rubrieken aanbrenge concluderen we echter dat dit orgel in oorsprong in C-stemming klonk en niet in G-stemming. We veronderstellen dat deze pijpen, of minstens de kernen ervan, reeds op voorhand gemaakt werden, zonder de concrete bestemming ervan te kennen (dit was geen ongewone praktijk in de historische orgelbouw). De inscripties aan de buitenzijden der pijpen werden, naar onze mening, echter later aangebracht, mogelijk bijvoorbeeld net voor het transport naar Hasselt, of bij montage van het orgel ter plekke, toen de pijpen in de pijprousters werden ingepast.

VIII. NICOLAES NIEHOFF VERSUS ARENT LAMPELER VAN MILL

Arent Lampeler van Mill werkte tot 1573 als compagnon in het atelier van Nicolaes Niehoff. Nadien vestigde hij zich als zelfstandig orgelmaker in het Rijnland. Het belangrijkste resultaat uit hun samenwerkingsverband was een omvangrijke verbouwing van het orgel in de Dom van Keulen in 1569-1573 (10). Omdat de stijlprincipes van beide orgelmakers, sinds hun samenwerking, zeer nauw bij elkaar aansloten is het nuttig om vanuit de verwezenlijkingen van hen beiden hun werkwijzen te reconstrueren. Het interessante bij deze zoektocht is nu dat de informatie over beide figuren zeer complementair is: van Lampeler van Mill bleven geen orgels bewaard, maar zijn er wel orgelcontracten en plannen bekend; terwijl van Nicolaes Niehoff uit de periode na 1573 geen nieuwbouwcontracten bewaard bleven, maar wel nog pijpwerk in de orgels van Hasselt en Beek. Deze orgelmakers waren sinds 1565 nauwelijks nog bedrijvig in de Noordelijke Nederlanden, maar des te meer in regionen ten zuid-oosten daarvan. Beiden waren actief in het Rijnland; Nicolaes Niehoff bovendien ook in het voormalige graafschap Brabant en het prinsbisdom Luik. Hun orgelkunst werd op bepaalde punten door de vigerende orgelstromingen binnen dit werkterrein beïnvloed.

De uitgebreide tessituren van Lampeler van Mill en Nicolaes Niehoff contrasteerden met de toenmalige behoudsgezinde aanpak in de Noordelijke Nederlanden. Daar gold voor hoofd- en rugwerk de omvang FGA - g²a² (38 toetsen) als een standaard, waar slechts sporadisch van werd afgeweken; en zelfs aan het begin van de 17de eeuw werd deze standaard aanvankelijk nog gehandhaafd.⁽¹¹⁾ Lampeler van Mill voorzag daarentegen al zijn drieklaviersorgels van een hoofdwerk met een omvang van Contra FGA - g²a² (50 toetsen). Dit vaste stijlpatroon kan reeds vastgesteld worden in het contract voor het project voor de Dom van Keulen, waarvoor hij nog samenwerkte met Nicolaes Niehoff. Latere voorbeelden van deze ambitus vinden we terug in het contract voor een nieuwbouw in de Sankt-Lamberti van Münster (1573-1579), in plannen voor een andere nieuwbouw in de Dom van Trier (1584), en in de gegevens over een omvangrijke verbouwing in de Dom van Münster, die beëindigd werd in 1588. Naar 16de-eeuwse gewoonte was de tessituur van de verschillende klavieren ongelijk. Het bovenwerk bezat bij de Van Mill-orgels een omvang CDEFGA - g²a² (41 toetsen) of FGA - g²a² (38 toetsen); voor het rugwerk werden dezelfde tessituren gehanteerd; de omvang van bovenwerk en rugwerk was echter niet noodzakelijk gelijk. Tenslotte beschikten deze orgels ook over een aangehangen pedaal. De meest courante pedaalomvang was FGA - d¹, aangehangen aan de toetsen Contra FGA - d^o van het hoofdwerk.⁽¹²⁾

IX. RECONSTRUCTIE VAN HET NIEHOFF-ORGEL TE HASSELT, ANNO 1593

We stelden vast dat het Hasseltse Niehoff-pijpwerk in de loop der tijden, vooral in 1970/72, hard werd aangepakt, maar dat anderzijds dit historisch bestand minder sterk uit zijn oorspronkelijk verband werd gerukt, dan eerder werd aangenomen.⁽¹³⁾ Bovendien bleken er bij nauwkeurige inventarisatie meer Niehoff-pijpen beschikbaar dan werd verondersteld (hierbij laten we het pijpwerk dat recent uit het atelier Pels werd aangeworven nog buiten beschouwing). Voorts werden wel degelijk een aantal pijpen van het ene naar het andere register overgeplaatst, al dan niet na transformatie, maar anderzijds zijn de mogelijkheden van verwisseling gelimiteerd door de specifieke mensuur van elk register. Uit dit alles besluiten we dat er bij een aantal basisregisters langere originele pijpenreeksen beschikbaar zijn dan tot dusver werd aangenomen. De pijpen die Jan van Weert in 1628 aan deze reeksen toevoegde leveren niet alleen informatie over diens ombouw van hoofd- en rugwerk naar een omvang van 48 tonen; ze fungeren tevens als verhelderende referentiepunten bij de reconstructie van de toestand anno 1593. In combinatie met de inscripties van zowel Niehoff (1593) als van Christiaan Penceler (1711/15) reconstrueren we het oorspronkelijke opzet als volgt:

Hoofdwerk

Voor de reconstructie van de omvang nemen we als uitgangspunt de Bourdon 8' van het hoofdwerk (in 1972: *Holpijp 8'*, in oorsprong eveneens zo genoemd). Reeds in sommige orgels van Hendrik Niehoff werd het prestantenplenum vergezeld van een *Holpijp 8'*.

Factuur	Huidige samenstelling	
Niehoff, 1592/93	C-D----->g ²	d ³
Van Weert, 1628	gis ² ----->b ²	
Möseler, 1750		dis ³ --->f ³
Binignat, 1791/93	c ³ cis ³	

De Niehoff-inscripties op de onderzijde van de kernen zijn niet meer beschikbaar vanaf c^o/d^o, omdat in 1972 in deze ligging de kernen werden vernieuwd. Anderzijds zijn er wel uitwendige Niehoff-inscripties beschikbaar in groot, klein en ééngestreept octaaf (in C-stemming), die conform zijn met de huidige cancelplaatsing. Reconstructie historisch evolutieproces: Oorspronkelijke omvang: Contra FGA - g²a² (50 tonen).

Jan van Weert verwijderde de pijpen uit het contra-octaaf, evenals de tonen Cis en a²; daarentegen vervulde hij het kort discant-octaaf. Binignat breidde de omvang uit tot f³, en recupereerde daarbij restmateriaal van Niehoff en Möseler; de c³-pijp van Van Weert werd vernieuwd.

Het schema van de Doublette 2' van het hoofdwerk, in oorsprong fungerend als een (*Super*)octaef 2' op het hoofdwerk van het Niehoff-orgel, vertoont een gelijkaardig patroon:

Factuur	Huidige samenstelling:
Niehoff, 1592/93	C-D----->g ²
Van Weert, 1628	gis ² ----->c ³
Binignat, 1791/93	cis ³ ----->f ³

Alle kernen werden in 1972 vernieuwd, maar er bleven wel 4 Niehoff-inscripties bewaard bovenaan het corpus, alle in C-stemming. Het prestantenplenum op het hoofdwerk van het Niehoff-orgel beschikte naar alle waarschijnlijkheid over een *Prestant 8'*, een *Octaef 4'*, een (*Super*)octaef 2', een *Mixtuer*, en een *Cimbel/Scherp*. Buiten de reeds besproken (*Super*)octaef 2' bleef er van dit plenum nog pijpwerk bewaard, dat pas recent uit het atelier Pels werd heraangeworven:

- van de *Prestant 8'* het pijpwerk dat Binignat in 1793 als *Montre 8'* op de lade plaatste; Binignat vervaardigde zelf een volledig nieuw front; het Niehoff-gedeelte bevat wel 18 oorspronkelijke frontpijpen, met gotisch verguld labium; ze werden door Binignat eveneens op de lade geplaatst;
- een belangrijk gedeelte van de *Mixtuer*; door ingrijpende functiewijzigingen is de oorspronkelijke cancelplaatsing anno 1593, naar onze mening, niet meer geheel te reconstrueren; bij deze restauratie werd teruggekeerd naar de cancelplaatsing uit 1793, hetgeen betekent dat dit pijpwerk in de nieuwe toestand ressorteert onder de registers *Furniture IV* en *Sexquialter II*.

De (*Super*)octaef 2' was in het Niehoff-orgel twee volle tonen enger gemensureerd dan de *Prestant 8'*. Voor een gedetailleerd overzicht van deze prestanten, inclusief een selectieve mensuuropgave: zie *Bijlage*.

Rugpositief

Duidelijke indicaties over de omvang van het rugpositief vinden we terug bij de Bourdon 8' van het huidige onderpositief, in 1972 als *Kwintadeen 8'* op het borstwerk geplaatst; benaming uit 1593 wellicht *Quintadeen 8'*.

Factuur	Huidige samenstelling:
Niehoff, 1592/93	C-D E----->gis ² ais ² b ² c ³
Van Weert, 1628	Dis .. a ²
Binvignat, 1791/93	d ³ e ³ f ³ cis ³ en dis ³ zijn verdwenen

We vermeldden reeds dat voor de hoeden gebruik gemaakt werd van gerecupereerde afgesneden bovencorpora ⁽¹⁴⁾. Op de onderzijde van de nog bewaard gebleven kernen bevinden zich zowel inscripties in C-als in G-stemming. Op de hoed van de D-pijp (=in oorsprong deksel C-pijp) bevindt zich de inscriptie *qu 4* (quintadeen 4=reële corpuslengte). Daarentegen bevindt zich op de onderzijde van de kern van de C-pijp de inscriptie *F Hol 4*. Reconstructie historisch evolutieproces:

Oorspronkelijke omvang: CDE - g²a² (43 tonen). Lampeler van Mill paste op het rugwerk soms de omvang CDEFGA - g²a² toe. Niehoff gaf hier het groot octaaf nog twee tonen extra (Fis en Gis). Grote octaven, beginnend op CDE, zijn bekend uit de 17de-eeuw; zie bijvoorbeeld het orgel dat de Van Hagerbeer's in 1626-1629 in de Sint-Jacobskerk van 's Gravenhage bouwden ⁽¹⁵⁾, of het nog bewaarde Bremser-orgel van Longueville (bouwdatum onbekend). In 1614 voorzag Jacob Niehoff het rugpositief van zijn nieuw orgel in de Dom van Würzburg van de omvang C-D - a², dus met nog twee tonen meer dan te Hasselt: Dis en gis² ⁽¹⁶⁾. Omdat aan dit *Quintadeen*-register later één vreemde Niehoff-pijp werd toegevoegd (op de cis²-cancel), werden de hogere tonen met één cancel opgeschoven. Daardoor kwam de gis²-pijp van Van Weert op a² te liggen, de g² en a² van Niehoff op gis² en ais². De b²- en c³- pijpen van Niehoff werden later aan dit register toegevoegd, mogelijk door Binvignat, die ook de omvang uitbreidde tot f³.

Bestuderen we de Prestant 4' van het huidige hoofdwerk (in 1972 op het zwelwerk) dan indiceert die, ondanks het ontbreken van de D- en E-pijp, een zelfde oorspronkelijke omvang:

Factuur	
Niehoff, 1592/93	C F----->g ² a ²
Van Weert, 1628	Dis gis ² ais ² b ² c ³
Binvignat, 1791/93	cis ³ ----->f ³

Bijgevolg mogen we besluiten dat deze Prestant 4' zich in 1593 op het rugwerk bevond. Toch is de samenstelling minder gaaf dan het bovenstaande schema laat uitschijnen. In een vroegere studie werd terecht opgemerkt dat de 8 oude frontpijpen, die zich in de zone tussen Fis en d¹ bevinden (zie

gedetailleerde beschrijving in *Bijlage*), in oorsprong niet tot deze reeks behoorden. In tegenstelling tot het overige pijpwerk zijn ze immers niet ingegrift met Penceler-inscripties. Ze werden dus in latere tijden (in 1793?) aan deze reeks toegevoegd, vermoedelijk ter vervanging van beschadigde pijpen op de lade. ⁽¹⁷⁾ (Deze vervangingen hadden, naar onze mening, evenwel geen invloed op de plaatsing en toonfuncties van de resterende pijpen.) Zodoende bevonden alle Prestant 4'-pijpen van het rugwerk van het Niehoff-orgel zich op de lade. Nochtans was dit rugwerk op 4-voetsbasis gebouwd, vermits het reeds bij CDE aanving, en de grootste prestantpijp van het hoofdwerk geen 24, maar slechts 12 voet lang was (*Prestant 8'* op Contra F). ⁽¹⁸⁾ Dit vindt vermoedelijk zijn verklaring in een - minstens gedeeltelijke - chromatische cancelindeling van de positieflade, waardoor er niet geopteerd werd voor sprekende frontpijpen; vergelijk met bepaalde opstellingen van rug- en onderpositieven in de 17de-eeuwse Vlaamse orgelbouw. Het is zelfs goed mogelijk, ook al blijft dit speculatief, dat de 8 frontpijpen in dit register uitgerekend uit het vroegere rugwerkfront afkomstig zijn, en dat ze niet van inscripties werden voorzien, juist omdat dit front stom was.

We kunnen slechts gissen naar de precieze dispositie van het rugpositief van het Niehoff-orgel. Toch is het mogelijk een idee ervan te bekomen, door een blik te werpen op de samenstelling van een rugwerk van dezelfde grootte, en uit dezelfde school. In zijn gereviseerd plan uit 1585 voor de bouw van een nieuw orgel in de Dom van Trier voorzag Lampeler van Mill het rugpositief van volgende registers:

Prestant 4'	Baarpijp 8' (d.w.z. Quintadeen)	Zink (8') vanaf f ^o
Octaaf 2'	Holpijp 4' (gedekt)	Schalmei 4'
Mixtuur	Sifflet (voetlengte?)	
Cimbel		

In zijn oorspronkelijk plan voor dit project had Lampeler van Mill voor de fluitenfamilie ook een Nasard 2 ^{2/3'} voorzien, en als tongwerken eveneens twee registers: een Kromhoorn 8' en een Regaal 8'. ⁽¹⁹⁾

Bovenwerk

Er bleef te Hasselt een register bewaard dat typisch is voor het bovenwerk van de drieklaviersorgels van Lampeler van Mill en Nicolaes Niehoff: de *Quintadeen/Bourdon 16'*, die thans als Bourdon 16' op het hoofdwerk fungeert. Dit register werd uitgevoerd als een gedekte labiaal (volledig in metaal) in wijde fluitmensuur; het werd ook gedisponeerd door Florent I en II Hocquet. Te Hasselt bleef het, in zijn huidige gedaante, als volgt bewaard:

Factuur

Niehoff, 1592/93 G A ----->ais² c³
Van Weert, 1628 Gis b²
Binvignat, 1791/93 cis³----->f³

Blijkens het archiefonderzoek bestond de ligging C - Fis al ten laatste in 1856 uit houten gedekte labialen. De oorspronkelijke volgorde van de pijpen bleef in groot en klein octaaf behouden. Ook al ging de oorspronkelijke F-pijp verloren, men kan een groot octaaf vermoeden, beginnend op FGA. Vanaf het ééngestreept octaaf werd de oorspronkelijke samenstelling gewijzigd door verschuivingen en door invoeging van pijpwerk uit andere registers; de oorspronkelijke toestand is in deze ligging niet duidelijk. In de hoogste ligging reikte de tessituur vrijwel zeker tot g²a², naar analogie met de twee andere klavieren.

De vermoedelijke omvang van het bovenwerk was dus: FGA - g²a² (38 toetsen). Zeer opvallend zijn de opsnedeverlagingen, die reeds lang geleden werden uitgevoerd, en die uit de 17de of 18de eeuw moeten stammen. Veronderstelt men dat de oorspronkelijke opsneden gelijk waren aan de huidige opsnedemaat zonder de latere verlagingen, dan bekomt men een verhouding tot de labiumbreedte die eerder past bij onze klassieke voorstelling van een Bourdon, dan bij die van een Kwintadeen, nl. circa 1/3. Dit staat in contrast tot de maatvoering van de *Quintadeen 8'* van het oorspronkelijke rugwerk (nu Bourdon 8' onderpositief). Dit register is niet alleen in een duidelijk engere diamettermatuur uitgevoerd, maar de verhouding opsnede - labiumbreedte, die vermoedelijk nog grotendeels origineel bleef, bedraagt hier circa 1/4.

Mogelijk bevond ook de Prestant 4' van het onderpositief, die gerecupeerd werd uit het atelier Pels, zich in oorsprong op het bovenwerk. In zijn huidige samenstelling bestaat de hele omvang c^o - c³ uit Niehoff-pijpen. De 7 grootste hiervan zijn oude frontpijpen. De Niehoff-inscripties aan de buitenzijde (in C-stemming) indiceren dat de oorspronkelijke cancelplaatsing nagenoeg behouden bleef, behalve in de hoogste ligging, waar later op gis², ais², b² en c³ pijpen toegevoegd werden.

Men kan vermoeden dat Jan van Weert in 1628 het bovenwerk supprimeerde, en daarbij een gedeelte van het pijpwerk herintegreerde in zijn nieuwe samenstelling van hoofdwerk en rugpositief. Hiertoe zijn volgende aanwijzingen. In 1641 spreekt Christian Ancion over de herstelling van de *claron du petit jeu* alsof er maar één *petit jeu* was, namelijk het rugpositief. In al de daarop volgende archivalia is er nergens nog een spoor van het bovenwerk. In de 17de-eeuwse hoofdwerk-samenstelling, zoals die bekend is uit een los

archieffblad, valt voorts de aanwezigheid op van de *Bordon 16'*; die is zeer waarschijnlijk te vereenzelvigen met de hoger besproken *Bourdon/Quintadeen 16'*.

In de school Lampeler van Mill/Niehoff bevonden zich op het bovenwerk, naast de *Prestant 4'* en de *Quintadeen/Bourdon 16'*, ook een heel gamma aan fluiten tot in 1'-, 1^{1/3}- of 2'- ligging. Daaronder ook een *Fluit 4'*, die - in tegenstelling tot de gedekte Holpijp 4' van het rugwerk - als een open labiaal vervaardigd werd. Soms bezat het bovenwerk een *Cimbel* en/of - in de plaats van een *Fluit 2'* - een *Gemshoorn 2'*. Ten slotte werd de *Trompet 8'* op het bovenwerk geplaatst, en niet op het hoofdwerk. ⁽²⁰⁾

De Flûtte 4', die zich thans op het hoofdwerk bevindt, kan niet gerelateerd worden aan één bepaald werk van het Niehoff-orgel, omdat ze bestaat uit brokstukken van verschillende oorspronkelijke registers.

Factuur	Huidige samenstelling:
Niehoff, 1592/93 C-D----->A Ais-----b ^o cis ¹ g ¹	
	gedekt roergedekte hoeden van Penceler
Van Weert, 1628	c ¹ d ¹ ---->fis ¹ gis ¹ ---b ²
	roergedekte hoeden van Penceler
Zeer oud, onbekende factuur	c ³
Möseler, 1750	cis ³ ---->e ³

Uit de inscripties van Penceler blijkt dat sommige Niehoff-pijpen nog na 1715 aan deze reeks toegevoegd werden; zie op huidige cancellen a^o, c¹ en g¹. De huidige A-pijp behoorde, blijkens een inscriptie op de onderzijde van de kern, tot de *Quintadeen/Bourdon 16'*. Sommige pijpen moeten, gezien hun bredere labiëring in oorsprong prestanten geweest zijn, nog andere waren open fluiten.

Gezien de ruime omvang van het hoofdwerk, met een ravalement tot in het contra-octaaf, is het vrijwel zeker dat dit orgel in oorsprong voorzien was van een pedaalklavier. De meest courante pedaalomvang voor drieklaviersorgels was in de school Lampeler van Mill/Niehoff FGA - d¹, aangehangen aan de toetsen Contra FGA - d^o. Mogelijk was er zelfs een *Trompet 8'*, als zelfstandig pedaalregister.

Van de familie Niehoff is bekend dat ze hun orgels uitsluitend voorzagen van springladen, die in die tijd een betere reputatie genoten dan sleepladen. Wegens de hoge moeilijkheidsgraad konden springladen evenwel enkel door de beste orgelmakers vervaardigd worden.

X. BESLUIT

In 1592/93 bouwden Nicolaes en Jacob Niehoff uit 's Hertogenbosch een nieuw orgel in de Sint-Quintinuskerk van Hasselt, vermoedelijk in het noordelijk transept. De aanwezigheid van een *Quintadeen/Bourdon 16'*, die rond 1600 enkel op het bovenwerk van grote orgels geplaatst werd, wijst reeds op een groot orgel met een hoofdwerk en een bovenwerk. De restanten van een vroegere (*Open fluit 4'*, en van een gedekte *Holpijp 4'* indiceren respectievelijk een oorspronkelijk bovenwerk en rugpositief. In tegenstelling tot de conclusies van een eerder onderzoek was dit orgel, naar onze mening, geconcipteerd in C-stemming, en beschikte het over een ruime hoofdwerk- en rugwerk-omvang. Deze praktijk, die ingegeven werd door het zuidelijke werkgebied waarin Nicolaes Niehoff zich na 1565 begaf, contrasteerde met de meer beperkte tессituren uit de toenmalige Noordelijke Nederlanden. Toch verraadt het opzet van dit orgel de Noordelijke afkomst van deze orgelmaker. Het meest opvallend is de aanwezigheid van een bovenwerk, een typisch Noord-Nederlandse creatie, die ook nog in de 17de eeuw zou gelden als één van de handelsmerken van het Hollandse orgel.

EINDNOTEN

⁽¹⁾ Metaanalyse Comexal, Antwerpen, 27-04-1989.

⁽²⁾ F. SPAEY, *Het godshuis der Predikheren binnen Leuven*, Leuven, 1961, p. 158. J.-P. FELIX, *Historische schets van het orgel te Leuven*, in *Leuvense orgelgids*, uitg. door de Leuvense Orgel Kring, (Leuven), 1985, p. 15.

Zie over Van Weert's verbouwing van het Niehoff-orgel te Helmond: M.A. VENTE, *Die Brabanter Orgel. Zur Geschichte der Orgelkunst in Belgien und Holland in Zeitalter der Gotik und der Renaissance*, Amsterdam, 1963, p. 114.

⁽³⁾ J. VAN BIEZEN, *Het Nederlandse orgel in de renaissance en de barok, in het bijzonder de school van Jan van Covelens*, (Muziekhistorische monografieën, uitg. door A.J. Gierveld, 14), Utrecht, 1995, p. 531-533.

⁽⁴⁾ Pijpfactuur Penceler:

- + hoog lood-houdend metaal, dat niet gehamerd werd;
- + vrij slordig soldeerwerk;
- + langsheen de naden werd royaal rode bolus gestreken;
- + labiumvorm:

* licht bijgedrukt boven- en onderlabium;

* zeer korte inritsing, recht-vertikaal in bovenlabium, krom inlopend in het onderlabium;

- + vrij dunne kernen;
- + de voetlengten variëren van 19 tot 20 cm.;
- + de volledig gedekte labialen van Penceler werden steeds gebouwd met verschuifbare hoeden, de roergedekten meestal als flespijpen.

⁽⁵⁾ M.A. VENTE, *Utrechtse orgelhistorische verkenningen. Bijdragen tot de geschiedenis der orgelcultuur in de Lage Landen tot omstreeks 1630*, (Muziekhistorische monografieën, uitg. door A.J. Gierveld, 12), (Utrecht), 1989, p. 78.

⁽⁶⁾ M. LEMMENS, *Horpmaal (Heers)*, onuitg. provinciale inventarisatiefiche, (1988), 6 pp.

⁽⁷⁾ P. VAN DIJK en P. PEETERS, *Het orgel in de O.L.V. Basiliek te Maastricht onderging een face-lift*, in *Het orgel*, jg. 82, 1986, p. 79-85. H. VAN DER HARST, *De restauratie van het orgel*, in *Nationaal monument kerkorgel St. Martinus Cuyck*. Inhoudingsbrochure, (Cuijk), (1992), p. 34-49.

⁽⁸⁾ *Orgelbouwnieuws*, in *De orgelkrant*, jg. 3, 1998, nr. 6, p. 5 en 6.

⁽⁹⁾ J. VAN BIEZEN, o.c., p. 531-534.

⁽¹⁰⁾ M.A. VENTE, *Die Brabanter Orgel. Zur Geschichte der Orgelkunst in Belgien und Holland im Zeitalter der Gotik und Renaissance*, Amsterdam, 1958, p. 94-99.

⁽¹¹⁾ Bij orgels uit het Noorden was in de tweede helft van de 16de eeuw de standaard manuaalomvang van het hoofdwerk: FGA - g²a² (38 toetsen). Nochtans werd reeds in 1503 in de O.L.Vrouwkerk van Zwolle de omvang Contra FGA - g²a² toegepast, maar deze praktijk vond geen algemene verspreiding. H. VAN NIEUWKOOP, *Het Nederlandse orgel van 1450 tot 1581, in 1479-1725*, (Het historische orgel in Nederland, uitg. door H. Van Nieuwkoop, 1), (Amsterdam), (1997), p. 19-21.

⁽¹²⁾ J. VAN BIEZEN, *Het Nederlandse orgel in de renaissance en de barok, in het bijzonder de school van Jan van Covelens*, (Muziekhistorische monografieën, uitg. door A.J. Gierveld, 14), Utrecht, 1995, p. 211-217.

⁽¹³⁾ Vergelijk met: J. VAN BIEZEN, o.c., met op p. 531-534 diens analyse van het Niehoff-pijpwerk.

⁽¹⁴⁾ Zie deel II. Identificatie van pijpwerk van Jan van Weert, 1628.

⁽¹⁵⁾ H. DE KLER, *Zeven eeuwen orgels in Den Haag*, Alphen aan den Rijn, 1987, p. 37-41.

⁽¹⁶⁾ M.A. VENTE, *Bouwstoffen tot de geschiedenis van het Nederlandse orgel in de 16de eeuw*, Amsterdam-Parijs, 1942, p. 191-192.

⁽¹⁷⁾ J. VAN BIEZEN, o.c., p. 533-534.

⁽¹⁸⁾ In de stijl van Nicolaes Niehoff en Lampeler van Mill bedroeg de voetbasis van het rugwerk de helft van die van het hoofdwerk, indien het rugwerkklavier op C-groot begon.

Voorbeeld 1: verbouwing van het orgel van de Dom van Keulen 1569-1573, Nicolaes Niehoff & Lampeler van Mill. hoofdwerk op basis van *Grote koppel 16'*, rugwerk op basis van *Koppel 8'*.

Voorbeeld 2: Dom van Trier, 1585, herzien plan voor een nieuw orgel, Lampeler van Mill. hoofdwerk op basis van *Prestant 8'*, rugwerk op basis van *Prestant 4'*.

Vanuit de wetenschap dat het hoofdwerk van het Hasseltse Niehoff-orgel *Prestant 8'* als basis had, en het rugwerk aanving met CDE-groot, moet de basis van het rugwerk *Prestant/Octaef 4'* geweest zijn.

⁽¹⁹⁾ J. VAN BIEZEN, o.c., p. 215-216.

⁽²⁰⁾ Id., *Ibidem*

BIJLAGE: OVERZICHT VAN HET PIJPWERK VAN HET GERESTAUREERDE ORGEL

Hoofdwerk, C - f³ (54 tonen) in volgorde van de lade

Montre 8'

- Van C t/m b^o: nieuwe frontpijpen, tin, 2000 Enkele metingen, naar cancelplaatsing anno 1593

- Vanaf c¹ op de lade. Cancel Uitw. diameter Labiumbreedte

+ Van c¹ t/m c³: Niehoff-pijpen, 1592/93, waarvan c¹ 52.6 38.2

de 18 grootste (c¹ t/m f²) oude frontpijpen van het c² 31.4 21.9

Niehoff-orgel zijn, die door Binignat op de lade f² 24.9 17.2

geplaatst werden.

+ Van cis³ t/m f³: Möselers, 1750

Cornet V, vanaf cis¹

- 8'-koor: roergedekte labialen
van cis¹ t/m c², en van a² t/m f³: nieuw, 2000

van cis² t/m gis²: Penceler, 1711/14

- 4'-koor: breed open labiaal

van cis¹ t/m a¹ + dis³: nieuw, 2000

van ais¹ t/m c³: Penceler, 1711/14

cis³, d³, e³ en f³: Binignat, 1791/93

- 2^{2/3}-koor: breed open labiaal

van cis¹ t/m cis², van e², f², fis², en van gis² t/m c³: Penceler, 1711/14

d² en dis² en g²: nieuw, 2000

van cis³ t/m f³: Binignat, 1791/93

- 2'-koor: breed open labiaal

van cis¹ t/m dis², en van f² t/m c³: Penceler, 1711/14

e²: nieuw, 2000

van cis³ t/m f³: Binignat, 1791/93

- 1^{3/5}-koor: breed open labiaal

van cis¹ t/m c³: Penceler, 1711/14

van cis³ t/m f³: Binignat, 1791/93

Bourdon 16'

Volledig in metaal uitgevoerde gedekte labiaal. Enkele metingen, naar cancelplaatsing anno 1593

- Van C t/m Fis: in eik, 2000 Cancel Uitw. diam. Labiumbreedte

- Van GA t/m ais²/c³: Niehoff, 1592/93 G 143 104.5

- Gis en b²: Van Weert: 1628 c^o 121 89.5

- Van cis³ t/m f³: Binignat, 1791/93 f° 94.2 64.6

c¹ 68.9 49

Bourdon 8'

Volledig gedekte labiaal Enkele metingen, naar cancelplaatsing anno 1593

- Van CD t/m g² + d³: Niehoff, 1592/93 Cancel Uitw. diam. Labiumbreedte

- Cis: nieuw, 2000 C 124 87.5

- Van gis² t/m b²: Van Weert, 1628 c^o 84.3 62.4

- c³ en cis³: Binignat, 1791/93 c¹ 57.6 43.6

- Van dis³ t/m f³: Möselers, 1750 c² 35.6 25.4

Prestant 4'

Volledig op de lade Enkele metingen, naar cancelplaatsing anno 1593

- C + van F t/m g² + a²: Niehoff, 1592/93 Cancel Uitw. diam. Labiumbreedte

Oude frontpijpen van het Niehoff-orgel bevinden C 80.2 59.5

zich op de G-cancel en op de cancellen g^o t/m cis¹ c^o 49.8 36.3

- Dis, gis², ais², b² en c³: Van Weert, 1628 c² 16.4 13.6

- Van cis³ t/m f³: Binignat, 1791/93 g² 13.5 10.4

- Cis, D en E: nieuw, 2000

Flûte 4'

Volledig gedekt van C t/m A, roergedekt van Ais t/m b², en breed open cilindrisch labiaal vanaf c³.

- Van CD t/m b^o + cis¹ + g¹: Niehoff, 1592/93; de roergedekte hoeden vanaf Ais zijn echter van Penceler.

- c¹ + d¹ t/m fis¹ en gis¹ t/m b²: Van Weert, 1628; de roergedekte hoeden zijn echter van Penceler.

- c³: zeer oud, doch onbekende factuur

- cis³ t/m e³: Möselers, 1750

- Cis en f³: nieuw, 2000

Doublette 2'

- Van CD t/m g²: Niehoff, 1592/93 Enkele metingen, naar cancelplaatsing anno 1593

- Cis: nieuw, 2000 Cancel Uitw. diam. Labiumbreedte

- Van gis² t/m c³: Van Weert, 1628 C 42.3 27.6

- Van cis³ t/m f³: Binignat, 1791/93 c^o 25.9 19.5

c¹ 16.1 12.2

c² 9.9 6.8

Flûte douce 3'

- Van C t/m F: volledig gedekte labialen uit 2000

- Van Fis t/m f^o: volledig gedekte labialen van Binignat, 1791/93

- Vanaf fis^o: nieuwe breed open cilindrische labialen, 2000

Tierce 1^{3/5}

Nieuw, 2000; volledig gedekt van C t/m Dis, vanaf E breed open cilindrische labialen.

Nazard 1^{1/3}

Nieuw, 2000; breed open cilindrische labialen.

Sexquialter II

- De samenstelling van dit register was reeds in 1793 zeer heterogeen, en bevatte liefst vijf verschillende pijpfacturen.

- Samenstelling: C 1^{1/3} 4/5

c1 2^{2/3} 1^{3/5}

- Het kwint-koor: van D t/m c^o, van d^o t/m ais^o, van c² t/m d², van f² t/m gis² + b²: Posselius, 1708/09

- C + cis¹: Penceler, 1711/14
 cis^o + c¹, van d¹ t/m fis¹ + b¹: Niehoff, 1592/93
 b^o, van g¹ t/m ais¹: Van Weert, 1628
 dis² + a² + ais²: Binignat, 1791/93
 Cis + e², van c³ t/m f³: nieuw, 2000
- Het tertskoor:
 C, van F t/ G + B + dis^o: Penceler, 1711/14
 dis² + e²: Posselius, 1708/09
 D + Gis + fis^o + dis¹: Niehoff, 1592/93
 A + Ais, van c^o t/m d^o + e^o + f^o + g^o + gis^o + b^o + cis¹ + d¹, van e¹ t/m g¹ + ais¹ + b¹: Van Weert, 1628
 Cis + Dis + E + a^o + ais^o + c¹ + gis¹ + a¹, van c² t/m d², van f² t/m f³: nieuw, 2000

Fourniture IV

- Ook dit register bezit een complexe samenstelling, en bevat vier verschillende historische pijpfacturen.

Het menuurverloop van de Fourniture IV, in haar samenstelling uit 1793, blijkt nagenoeg overeen te stemmen met de enge prestantmensuur van de hoofdwerk-Doublette 2', die grotendeels uit Niehoff-pijpwerk bestaat (zie hoger).

- Samenstelling:

C				1 ^{1/3}	1	2/3	1/2
c ^o			2	1 ^{1/3}	1	2/3	
c ¹	4	2 ^{2/3}	2	1 ^{1/3}			
c ²	5 ^{1/3}	4	2 ^{2/3}	2			

- 5^{1/3}-koor: nieuw, 2000
- 4'-koor:
 van c¹ t/m d¹ + e¹ + a¹: Niehoff, 1592/93
 dis¹: Van Weert, 1628
 g¹: Penceler, 1711/14
 van dis² t/m g²: Binignat, 1791/93
 c³ + dis³: Posselius, 1708/09
 f¹ + fis¹, van ais¹ t/m d², van gis² t/m b² + cis³ + d³ + e³ + f³: nieuw, 2000
- 2^{2/3}-koor:
 e² + c³ + cis³ + f³: Binignat, 1791/93
 rest: nieuw, 2000
- 2'-koor:
 c^o + gis^o: Penceler, 1711/14
 van cis^o t/m e^o + fis^o + g^o + e¹ + g¹: Niehoff, 1592/93
 a^o + b^o + cis¹ + d + fis¹: Van Weert, 1628
 f¹ + a¹ + ais¹ + c² + cis² + dis² + e²: Binignat, 1791/93
 b² + d²: onbekende factuur
 f^o + ais^o + c¹ + dis¹ + gis¹, van f² t/m f³: nieuw, 2000
- 1^{1/3}-koor:
 C + Dis + ais^o: Van Weert, 1628
 D + B + c¹: Penceler, 1711/14
 van E t/m A, van c^o t/m a^o + b^o + cis¹: Niehoff, 1592/93
 d¹ + e¹, van g¹ t/m b¹: Binignat, 1791/93
 f¹: onbekende factuur
 Cis + Ais + dis¹ + fis¹: nieuw, 2000

- 1'-koor: D + E + Gis + B + g^o + b^o: Penceler, 1711/14
 van F t/m G + A + e^o + a^o: Niehoff, 1592/93
 Ais, van c^o t/m dis^o + ais^o: Van Weert, 1628
 f^o: Binignat, 1791/93
 C + Cis + Dis + fis^o + gis^o: nieuw, 2000
- 2^{3/4}-koor: D + E: Penceler, 1711/14
 Dis: onbekende factuur
 Fis + G + A + Ais + c^o: Van Weert, 1628
 C + Cis + F + Gis + B, van cis^o t/m b^o: nieuw, 2000
- 1²-koor: C + Fis: Niehoff, 1592/93
 van D t/m F: Van Weert, 1628
 Cis, van G t/m B: nieuw, 2000

Cymballe II

- Nieuw pijpwerk, 2000

- Samenstelling:

C	1/3	1/4
c ^o	2/3	1/3
c ¹	1 ^{1/3}	1
c ²	2	1 ^{1/3}

Trompette 8' B & S

Nieuw, 2000, naar het model van de hoofdwerk-Trompette in de Sint-Mathiaskerk te Maastricht = Binignat, 1807/08.

Deling op c¹/cis¹.

Clairon 4'

Nieuw, 2000, naar Maastricht, Sint-Mathias.

Voix humaine 8'

Nieuw, 2000, naar het voorbeeld van het Robustelly-orgel te Wakkerzeel.

Onderpositief, C - f³ (54 tonen) in volgorde van de lade

Prestant 4'

Gezien de gesloten onderkast zijn er geen Enkele mensuren naar de cancelplaatsing anno 1593 frontpijpen.

	Cancel	Uitw. diam.	Labiumbreedte
- Van C t/m B + cis ³ , d ³ , e ³ , f ³ : nieuw, 2000			
- Van c ^o t/m c ³ : Niehoff-pijpen, waarvan de 7 grootste (c ^o t/m fis ^o) oude frontpijpen van het Niehoff-orgel zijn, die door Binignat op de lade geplaatst werden, 1592/93.	c ^o	48.7	37.4
	c ¹	28.3	22.7
	c ²	18.3	13.4
	g ²	12.1	8
- dis ³ : Mösel, 1750			

Bourdon 8'

Volledig in metaal uitgevoerde gedekte labiaal. Enkele mensuren naar de cancelplaatsing anno 1593

	Cancel	Uitw. diam.	Labiumbreedte
- Van CDE t/m gis ² /ais ² + b ² + c ³ :	C	85.5	62.8

Niehoff, 1592/93	c ⁰	56.5	40.3
- Cis + cis ³ /dis ³ : nieuw 2000	c ¹	36.4	26.1
- Dis + a ² : Van Weert, 1628	c ²	24.5	17.5
- d ³ /e ³ /f ³ : Binignat, 1791/93			

Cornet III, vanaf cis¹

- Nieuw, 2000
- Samenstelling: 2^{2/3}, 2, 1^{3/5}.

Flûtte 4'

- Nieuw, 2000, naar het model van de Flûtte 4' op het onderpositief te Millen (Riemst) = Binignat, 1812
- Van C t/m b¹: volledig gedekte labialen; vanaf c²: wijd open cilindrische labialen.

Nazard 3'

- Nieuw, 2000
- Van C t/m c⁰: volledig gedekte labialen; vanaf cis⁰: wijd open cilindrische labialen.

Doublette 2'

Nieuw, 2000

Tierce 1^{3/5}'

- Nieuw, 2000
- Van C t/m Dis; volledig gedekte labialen; vanaf E: wijd open cilindrische labialen.

Mixture III

- Nieuw, 2000
- Samenstelling:

C				1	2/3	1/2
c ⁰				1 ^{1/3}	1	2/3
c ¹		2 ^{2/3}	2	1 ^{1/3}		
c ²	4	2 ^{2/3}	2			

Cromhorne 8' B & S

- Nieuw, 2000; mensuren berekend vanuit de echowerk-Cromhorne in de Sint-Mathiaskerk te Maastricht.
- Deling op c¹/cis¹.

Echowerk, c¹ - f³ (30 tonen)

Alle registers werden nieuw vervaardigd naar het model van de Binignat-registers op het echowerk in de Sint-Mathiaskerk te Maastricht.

Bourdon 8'

Prestant 4'

Cornet III

- Samenstelling: 2^{2/3} 2 1^{3/5}
- Wijd open cilindrische labialen.

Cromhorne 8'

Pedaalwerk, C - d¹ (27 tonen)

Alle registers werden nieuw vervaardigd.

Montre 8'

De grootste pijpen zijn opgesteld in het front van de grote middentoren.

Prestant 4'

Frontpijpen in beide flanken van het orgel.

Soubasse 16'

Eikenhouten gedekte labialen.

Bombarde 16'

De mensuren werden berekend op basis van de pedaalwerk-Bombarde 16' in het orgel van de Sint-Lambertuskerk te Helmond = pijpwerk van Wilhelm Robustelly (1772) en Arnold I Graindorge (1822).

- Van C t/m c⁰: eikenhouten stevels en bekers (met vierkante doorsnede), beleederde lepels.
- Vanaf cis⁰: in metaal.

Trompette 8'

Naar het model van de pedaalwerk-Trompette in de Sint-Mathiaskerk te Maastricht.

SUMMARY

In 1592/93 Nicolaes and Jacob Niehoff from 's Hertogenbosch built a renaissance organ for the Sint-Quintinuskerk (Church of Saint Quintin) in Hasselt. A study of the pipes from this period indicates that it must have been a major instrument with three keyboards. A number of elements point towards a Great Organ, and remnants of an "Open Fluit 4'" (Open Flute 4') and a "Holpijp 4'" (Stopped Flute 4') have led us to believe that there was both a "Bovenwerk" (Oberwerk) and a "Rugpositief" (Chair Organ, Rückpositiv). The organ must originally have sounded in C-tuning. The extended compass of the Great and Chair Organ is in line with the stylistic principles of Arent Lampeler van Mill. In the initial stages of his career this organ builder collaborated with Nicolaes Niehoff.

The Great of the Niehoff-organ in Hasselt had a compass of Contra FGA - g²a² (50 keys). Of the principal chorus, which was based on a "Prestant 8'" (Principal 8'; actually 12 ft at ContraF) parts of the "Prestant 8'", the "Superoctaef 2'" (Fifteenth) and the "Mixture" (Mixture) were preserved. Also the "Holpijp 8'" (Stopped flute 8') of the Great is still present. The "Rugpositief" (Chair Organ) had a compass CDE - g²a² (43 keys) and was built on a 4 ft basis. Of its stops the "Quintadeen 8'" and the "Prestant 4'" were for the greater part preserved.

Of the "Bovenwerk" the "Quintadeen/Bourdon 16'" (Quintadena/Stopped diapason 16') and the "Prestant 4'" (Principal 4') were preserved. The compass of this chest was presumably FGA - g²a² (38 keys).

The presence of a "ravalement" (long compass) at the Great leads us to suppose that this organ was originally fitted with a pedal keyboard. The most widespread pedal type for three keyboard instruments in the school of Lampeler van Mill/Niehoff extended from FGA to d¹ and was coupled to the Great.

During our research we were for the first time able to identify pipes by Jan van Weert, an organ builder who was active from 1616 to 1649. Of his work no other remains have been located so far. Jan van Weert transformed Great and Chair Organ into two chests with an

identical keyboard compass: C-D - c³ (48 keys). Along with short octaves this keyboard compass was in use in the Southern Low Countries and in the pincipality of the prince-bishop of Luik (Liège).

The original pitch of the Niehoff organ may have been set at maximum 415 Herz for a', but presumably the organ sounded a bit lower, possibly at about 405 Herz.

In conclusion we want to add that the present organ does not only contain pipes by Niehoff (1592/93) and Van Weert (1628) but also by Jan II Posselius from Hélécine (1708/09), Christiaen Penceler from Leuven (Louvain) (1711/14), Henrich Möselser from Luik (Liège) (1750) and Binwignat & Houdtappel from Maastricht (1791/93).

Orgelkunst 2001 geeft aandacht aan Vlaamse orgelcultuur van de 17de eeuw

De uitstraling van de Vlaamse orgelcultuur in de aanloop tot de 17de eeuw is onder meer gebaseerd op de vernieuwingen door M. Langhedul in de Franse orgelbouw en de vier orgels die Gilles Brebos maakte voor het Escuriaal te Madrid. Tijdens de 17de eeuw was er de grote invloed van Willem Hermans op het Italiaanse orgellandschap van de 17de eeuw en deze van Charles le Royer in Zuid-Frankrijk. Om de gouden eeuw van de Vlaamse orgelbouw beter bekend te maken en om een grondige studie en conservering van de Vlaamse orgels en fragmenten uit die tijd te stimuleren, publiceert *Orgelkunst* in deze 24ste jaargang artikels over Peeter Cornet, Abraham Van den Kerckhoven, de Sweelinckoverlevering in de Zuidelijke Nederlanden, de orgelmakers Niehoff, Brebos, Van Belle, Van Eynde en Bremser. De afbeelding van het Nicolas Helewoutorgel (1631), ets van de Brugse kunstenaar Renaat Bosschaert, sluit hierbij naadloos aan.

Besprekingen

Partituur

**Peeter Cornet, compete keyboard music, ed. P. DIRKSEN & J. FERRARD.
Uitgave: Monumenta Musica Neerlandica, deel XVII, Utrecht,
Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis, 2001.**

Ziehier de lang verwachte uitgave van het volledige klavierwerk van één der belangrijkste Zuid-Nederlandse componisten uit de 17de eeuw. Haast 100 jaar hebben we het moeten stellen met een voor zijn tijd zeer lovenswaardige, maar onvolledige publicatie van Alexandre Guilmant, één der pioniers van de muziekwetenschap. De voorbereiding van de pas gepubliceerde editie bracht twee eminente pleitbezorgers van het oeuvre van Peeter Cornet bijeen en het resultaat van hun grondige én vergelijkende studie compileert alle tot op heden aan hem toegeschreven werken in een praktische én wetenschappelijke uitgave, zoals we dit overigens van de *Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis* gewoon zijn. De uitgebreide inleiding bevat de biografische gegevens, een bronnenoverzicht, een bespreking van Cornets muziek én zijn instrumentarium, naast de aangewende editie-methodiek. Dertien facsimilés doen ons mee genieten van de diverse handschriften die aan deze uitgave ten grondslag liggen. Drie appendices met vier anoniem overgeleverde, maar aan Cornet toe te schrijven werken, versies waar de uitgevers bindbogen hebben toegevoegd en het *O Clemens* uit de *Salve Regina* waar in appendix C een versie met pedaal cantus firmus is uitgewerkt, gaan het kritisch commentaar en de bibliografie vooraf. De muziekdruk is eerder klein, maar toch duidelijk en bij de lay-out is er zo goed mogelijk voor gezorgd dat de de speler zelf de pagina's kan omslaan. Peeter Cornets klaviermuziek is als goede wijn: ze behoeft geen krans... Speel en proef van deze verrukkelijke 17de eeuwse muziek... In geen enkele orgelboekenkast mag deze uitgave met muziek van de Brusselse meester dan ook ontbreken. (L.B.)

MONUMENTA
MUSICA
NEERLANDICA

XVII

KONINKLIJKE VERENIGING VOOR
NEDERLANDSE MUZIEKGESCHIEDENIS

UTRECHT MMI

Aan deze rubriek werkte mee: Luk Bastiaens

Orgel Muziekacademie Neerpelt

HW: Bourdon 8' Prestant 4' Oktaaf 2' Kwint 1 1/3' Dulciaan 8'
Pos: Bourdon 8' Houtfluit 4' Nazard 2 2/3' Fluit 2' Terts 1 3/5'
Ped: Subbas 16', Ped +HW
Schuifkoppel II + I Tremulant

BVBA Orgelbouw Jos Moors
Nieuwbouw, restauratie en onderhoud

driemaandelijks tijdschrift
voor muziekcultuur
ADEM is in 2001 aan zijn
37ste jaargang toe met 4 themanummers

MUZIEK EN ONDERWIJS

muziek in het algemeen onderwijs
deeltijds kunstonderwijs (D.K.O.) - muziek
kunst secundair onderwijs (K.S.O.) - muziek
hoger kunstonderwijs (H.K.O.) - muziek

Abonnement Adem 1.000 Bfr (24,79 €)
buitenland 1.300 Bfr (32,23 €)

ADEM is een uitgave van de nationale koorfederatie "Het Madrigaal"
met medewerking van het Lemmensinstituut.

Info: Claudine Martens, Herestraat 53, 3000 Leuven - tel. 016/23 39 67 - fax 016/22 24 77
e-mail: claudine.martens@lemmens.wenk.be

Te koop

Mechanisch pijporgel

Bouwer: Chris Maene
Bouwjaar: 1999
Dispositie:

I	Roerfluit 8'
	Fluit 4'
	Ses-qualtera 2st.
II	Gedekt 8'
	Roerfluit 4'
	Oktaaf 2'
Manuaalomvang:	C-g ^{'''}
Pedaalomvang:	C-f [']
Toonhoogte:	440'
Mechaniek:	staartklavier
Koppels:	II-I (schuifkoppel)
	Ped-I
	Ped-II

Inlichtingen: MAENE b.v.b.a
t.a.v. Kristiaan Seynhave
Industrielaan 5
B-8755 Ruiselede

info@maene.be
Tel: (+32) 51.68.64.37

ANDRIESEN B.V.B.A

Anneessens
orgelbouw sinds 1830

*nieuwbouw
onderhoud
herstelling
restauratie
verbouwing*

zaakvoerder: Ing. Paul Andriessen
Benediktinessenstraat 10-12. 8930 MENEN
tel. en fax: 056/51.13.82

Een interessant orgel wordt
degelijk gemaakt, graag bespeeld
en goed onderhouden.

PIETER VANHAECKE
STEMMEN EN ONDERHOUDEN
G. Benoitlaan 23/1
1170 Brussel
© 02/660.20.30

Een ruime ervaring als bron van kennis
en ambacht om uw orgel
-historisch of modern- degelijk te
onderhouden.
Duidelijke en juiste prijsopgave,
zorgvuldige afwerking

Mededelingen

CORRECTIE

Bij het artikel van A. DEWITTE, *Orgels en Organisten te Brugge vóór 1630*, in: *Orgelkunst*, XXIV, nr. 1, p. 37 dient bij *Afb. 3* gelezen: "de St. - Donaasantifoon dateert uit de 14de eeuw, niet 11de eeuw."

ONDERSCHIEDINGEN

De Belgische muziekers reikt Ceciliaprijs 2000 uit aan Joris Verdin

De CD's met het orgelœuvre van César Franck, door Radio Klara en RTBF 3 opgenomen en uitgegeven bij Ricercar RIC 207 402 werden bekroond.

Jozeef Sluys en Thérèse Malengreau ontvangen de "trofee fuga"

De beide laureaten ontvangen deze onderscheiding vanwege de *Unie van Belgische Componisten* voor de uitstraling die zij geven aan de Belgische muziek.

VERJAARDAGEN

300 jaar geleden overleed Abraham Van den Kerckhoven (ca. 1618-1701)

Orgelkunst eert deze Brabantse meester met de publicatie in 2001 van quasi onbekende biografische gegevens. In Vlaardingen (NL) wordt aandacht geschonken aan de interpretatie van zijn orgelœuvre.

100ste verjaardag overlijden Joseph Callaerts (1830-1901)

Als hommage schreef G. de Looze in het Nederlands *Reformatorisch Dagblad* van 19 maart een volledige bladzijde gewijd aan J. Callaerts. De Nederlandse organisten Herman Van Vliet en Jaap Kronenburg hebben onlangs werk van J. Callaerts op CD opgenomen. Joris Verdin geeft eerstdaags een CD uit die volledig is gewijd aan deze Antwerpse meester. Heddo Heide signaleert de uitvoering van het Concerto in f klein voor orgel en orkest van J. Callaerts in Duitsland.

100ste verjaardag geboortjaar van beiaardier Staf Nees (1901-1965)

In de bibliotheek van het Koninklijk Vlaams Conservatorium te Antwerpen bevinden zich drie kleinere (onbekende) orgelcomposities van Staf Nees op de gregoriaanse thema's: *Quotiescumque*, *O Filii et Filiae* en *Veni Sancte Spiritus*. nrs 45948, 14151 en 27947

50ste verjaardag van GdO, aanleiding tot de feestuitgave: *Orgel*

Het internationaal bekende *Gesellschaft der Orgelfreunde* werd op 4 augustus 1951 opgericht te Ochsenhausen. Om het gouden jubileum vast te leggen werd een feestuitgave verzorgd onder leiding van Alfred Reichling. 41 auteurs werkten mee. De 181ste publicatie van de GdO telt 242 pagina's, is geïllustreerd met 48 afbeeldingen en verscheen in de reeks MGG Prisma.

VARIA

Volledige CD met orgelwerken J. N. Lemmens door Ad van Sleuven

Twee orgelsonates en *Douze pièces d'orgue* (posth. uitg. 1883) zijn opgenomen op het Loretorgel (1868) te Udenhout.

Info: Brabantse orgelklanken Oeralweg 76 NL, 5022 GT Tilburg, tel. 013-5435762

Iannis Xenakis (1922-2001) overleden op 4 februari laatstleden

Eén der reuzen van de muziek van de 20ste eeuw is overleden. Voor orgel componeerde hij in 1974 het

monumentale werk *GMEEORH* (ca 20'), Ed. Salabert, dat door de Nederlandse organist Klaas Hoek menigmaal is uitgevoerd.

Association Maurice & Marie-Madeleine Duruflé opgericht

Info: 142, rue Ordener, Boîte 25, F-75018 Paris

EXCURSIES IN 2001

Excursie naar orgels van Van Bever, 30 juni

Ternat (Marc Van Driesen), Dilbeek (Wim Winters), Laken (Xavier Deprez) en geleid bezoek aan het funerair erfgoed, Everberg (Sebastiaan Van Steenberghe)

Info: VIVO, mail: paul.de.maeyer@skynet.be

Festival van Vlaanderen Limburg op excursie, Friesland, 6-8 juli

De 25-jarige traditie van de organisatie van een jaarlijkse orgeltrip wordt gevierd met een driedaagse uitstap naar Leeuwarden met Jan Jongepier als gids ter plaatse.

Info: Basilica Concerten, Vlasmarkt 4, 3700 Tongeren, tel. 012/23.57.19, fvv1@wol.be

Antwerpse orgelwandeling met Marco d'Avola, 14 augustus

Orgelreis naar Baden-Württemberg met Stefan Bleicher, 16-22 september

Info: Calcant, Jan Van Mol, Ten Otter 27, 2980 Zoersel, mail: Janvanmol@hotmail.com

Orgelfestival: concerten & excursies Limburg, 19 juli-12 augustus

Drie Euregionale orgelbustochten op 28 juli, 4 en 11 augustus, hebben respectievelijk als thema: *in de sporen van Van Dinter, König in der Eifel & De grote orgels van de stad Brussel*. Verder zijn er vele orgelconcerten geprogrammeerd.

Info: SOL, Henk van Loo, Hoolstraat 1, NL-6129 CK Urmond, tel/fax: 046-4333064

Orgelstudienfahrt Belgien, leiding Chr. Grohmann, 9-14 oktober

Antwerpen, Brugge, Brussel en Gent worden bezocht.

Info: Claudia May, Lautenthaler Str. 38, D-38723 Seesen, tel/fax: +49-53 81-4 66 93

Open speeldag voor amateur-organisten in Friesland, 8 september

Meer dan 50 kerken zijn te bezichtigen en de (historische) orgels te bespelen.

Info: Organum Frisicum, Eewal 60, NL-8911 GT Leeuwarden, tel 0511-476042

CURSUSSEN, CONCOURS EN CONGRESSEN IN 2001

Orgelstage & gregoriaans, Thimougies bij Doornik 1-7 juli

Onder leiding van Arnaud van de Cauter & Xavier Carlier wordt renaissance & vroegbarokke muziek bestudeerd op het orgel van R. Jacques.

Info: A. v. de Cauter, Rue Saint-Pierre, n° 3; 7543 Mourcourt, tel. 069-23 66 79

Van Dinterdag: lezingen & concerten, Academie Maaseik 21 juli

Lezingen: M. Boonen, Fr. Jespers & R. van Dijk. Orgelconcerten: Br. Bruyninckx & R. Syrier.

Leiding excursie: M. Lemmens. Foto's van T. Reijnaerds te bezichtigen

Info: Sted. Academie v. Muziek & Woord, Boomgaardstraat 10, 3680 Maaseik

Vlaamse orgeldagen, concours, cursussen, Gent 20-24 augustus

Programma: *concours* (vier niveaus), *de nacht van het orgel*,

cursussen; interpretatie (Koois van de Linde), improvisatie (Kris Wittewrongel), gregoriaans (Ronny Plovie), koorimprovisatie (Marnix de Cat); *workshops*; compositie (Eduard Govaerts), zuidelijke

barok (Jan Vermeire), noordelijke barok (Peter Breugelmans), romantiek (Marc Van Driessen), harmonium (Jan van Mol), positieven (Wannes Vanderhoeven), begeleiding (Peter Noten).

Concertreferaat: E. Tinel en het orgel, Kamiel D'Hooghe, 23 september

Orgelplezier in Lier, 20ste-eeuwse Lierse auteurs, Lier 7 oktober

Treden op: Bart Rodijns, de finalist van het VLOD, Luc Ponet en Peter Pázmány

Repertoire & improvisatie op oude stemmingen, St.-Truiden 4 november

Ancionorgel Begijnhof: workshop; Paul De Maeyer, recital: Koos van de Linde.

Info: Paul De Maeyer, Zangvogellaan 4, 9041 Oostakker of mail: vandebroecke.degroote@pi.be

Orgelworkshop Frescobaldi, op Müllerorgel (1773) Hoorn, 9 juni

M. Heerink, M. Imbruno geven de cursus in de Lutherse kerk te Hoorn. .

Info: Achter de Vest 58, N-1621 GK Hoorn, www.oudmuzieknu.demon.nl

Europees orgelsymposium, Göteborg 9-14 juni

Lezingen, seminars, presentaties, discussies en concerten worden verzorgd door Chr. Bossert, H. Davidsson, L. Tagliavini, W. Ullmann, H. Vogel e.a. Na vorig jaar georganiseerd te zijn in Varazdin worden de volgende symposia gepland in 2001 Lissabon, 2003 Bratislava, 2004 Bologna, 2005 Vilnius. Info: GoArt Ms Ulla Ericson, Box 200, SE-405 30 Göteborg, tel. +46 31 773 52 11. Website: www.hum.gu.se/goart/eos

Friedrich-Stellwagen-Orgeldagen, Stralsund 27 juni-1 juli

Concerten, referaten en orgelexcursies worden georganiseerd.

Info: Martin Rost, Marienstasse., 10, D-18439 Stralsund, tel.: & fax, +049-38 31-29 31 48

8ste Orgelcongres FFAO, Noord-Elzas 9-13 juli

De FFAO bezoekt ca 20 orgels in Straatsburg, Marmoutier e.a.. 25 organisten concernerden. 120 organisten, amateurs, orgelmakers, studenten worden verwacht.

Info: 35, Quai Gailleton, F-69002 Lyon, tel/fax: 04 78 92 82 83

Cursus Italiaanse orgelmuziek op historische orgels in Almenno S. Salvatore op 18-25 juli en in Ponte in Valtellina 26 juli-1 augustus

Orgels van Ategnati (1588) e.a.. Excursie naar historische orgels in Milaan. Cursusleiders: L. Panzeri, & P.Crivellaro, R. Jaud & G. Galán

Info: In tempore organi, Piazza M. Pavoni 1, I-24031 Almenno S. Salvatore

Cursus: Wachowski, Imbert, Bethke, Ratzeburg 29 juli-12 augustus

Info: Ratzeburger Sommerakademie, Domhof, 35, D-23909 Ratzeburg

Cursus Fr. Delor, J.D. Christie, L.Rogg, Genève 6-10 augustus

Orgels: Victoria Hall (V.d. Heuvel), Temple de la Fusterie (Quoirin) & conservatorium

Info: Ville de Genève, Service de l'art musical, Case Postale 10, CH-1211 Genève

Concerten ,Curssusen & lezing Vlaardingen 6-11 augustus

Het optreden van J. Boyer, A. Zoutendijk, A. James, E. Kooiman en J.-P. Felix wordt aangevuld met een fototentoonstelling van Zuid-Brabantse orgels.

Info: Sweelinckstraat 2, NL-3131 SP Vlaardingen, tel. 010-4356177

Spaanse muziek, Josep Mª Mas I Bonet, Montblanc, 7-11 augustus

Provincie Tarragona, cursus op historisch Spaans orgel van 1750.

Info: M. Mas, Apartat de Correus, 531, E-43200 Reus tel. /fax: +43-977-77 37 99

Cursus & Concours Nicolas de Grignyprijs, Bitche 7-20 augustus

Twee orgels van Aubertin worden bespeeld. G. Weir, E. Kooiman en N. Allcoat geven orgel- en improvisatiecursus en zijn juryleden.

Info: Aston Lane Burbage, Hinckley, Leicestershire LE10 2EN England (GB)

Orgelconcours voor amateur-organisten, Elburg 25 augustus

Info: M. Seijbel, Wildmaetstraat 43, N-8081 AH Elburg tel. 0525-681486

Cursus: M.Cl. Alain, E. Kooiman, J. Laukvik, Stuttgart, 27 -31 aug.

Info: Europäisches Musikfest, Kursbüro, tel. : +49-711-6 19 21 33, fax: -6 19 21 30

Orgelakademie Thüringen, Altenburg, 2-7 september

F. Friedrich, J.E.A. Jarne en H. Vogel geven cursus op het: Torstorgel (Altenburg), Silbermannorgel (Ponitz), Collonorgel (Leipzig). Excursies: Bachhaus (Eisenach), Renaissanceorgel (Schloss Schmalkalden), reconstructie Compeniusorgel (Erfurt)

Info: Schloss 2 D - 04600 Altenburg, Tel. 0 34 47/31 40 80 Fax: 0 34 47/50 28 39

Cursus J.-Cl. Zehnder, L. Tamminga, Fribourg (CH) 3-6 september

Repertoire: Bach, Hofhaimerschool, Cavazonni, Gabrieli en improvisatie

Info: Académie Fribourg, Case Postale 23, CH-1702 Fribourg, Tel.: 41-26-4 70 00 89

Orgelconcours, Kloster Himmerod (Eifel), 5-9 september

Prijs: Herm. Schroeder, jury: A. Froidebise, Cl. Ganz, J.Still, C. Hommel, H. Schmitt

Info: Kurgastzentrum, D-54470 Bernkastel-Kues, tel. : +49-65 31-30 00, fax 38 94

Gottfried-Silbermann-Dagen & Concours, Freiberg 11-13 september

Werken van Bach, Krebs en Mendelssohn zijn voorgeschreven. Jury: M.Bouvard, I. Ella, F.Friedrich, J.v.d. Kooy, Ch. Krummacher, H. Scholze, D. Wagler.

Info: Gottfried-Silbermann-Gesellschaft, Schlossplatz 6, D-09599

Hanzesteden-orgelconcours, Elburg & Kampen, 12-14 september

Voor: gevorderde orgelstudenten & pas afgestudeerden. Orgels: Hinsz & Reil (Kampen), Quellhorst (Elburg). Jury: D.v. Amsberg, T. Hagen, T. Deknis.

Info: Postbus 105 N-8080 AC Elburg, tel. 0525-681486, fax 010-2023854

Stader Orgelforum op historische orgels, 14-21 september

Orgels: SS. Cosmae & Damiani en St. Wilhadi, docenten: W.Zerer, H-O. Ericsson, info: Kulturamt,

Rathaus, Helga Schall, D-21677, Stade, tel.: ++49 04141-401441

Amerikaanse orgelmuziek, Saarer Klosterkirche, 17-18 september

Docent: St. Engels. Thema: Amerikaanse orgelmuziek en S. Karg-Elert

Info: W. Schepp, Landsberger Str. 17, D-45481 Mülheim an der Ruhr

Italiaanse & Franse muziek, Pistoia 30 september- 5 oktober

Docenten: L. Tagliavini & J. Boyer. Répertoire: Frescobaldi, Trabaci, Couperin

Info: Ac. di musica Italiana per Organo, Villa di Scornio, piazza Bevedere, case postale 474, I-51100 Pistoia, fax +39-0573-403053; e-mail: acc-organo@softteam.it

Mikael Tariverdiev orgelconcours, Kaliningrad, 23 september- 1 oktober

Kaliningrad (Königsberg) ligt vlakbij de Baltische zee (Russische enclave).

Info: Mikael Tariverdiev International Organ Competition,

Bogdan Hmelniysky Str. 61 -A Kaliningrad, 236039, Russia

Agenda

JUNI

- vr 01 20.30 u Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Ignace Michiels & panfluit
- za 02 20.30 u Sinaai, St.-Catharinakerk, Willem Ceuleers
- zo 03 20.00 u Roeselare, St.-Michielskerk, Luc Ponet
- ma04 16.00 u Wezemaal, St.-Martinuskerk, Mark Butaye en Michel Goossens
- zo 10 19.00 u Destelbergen, O.-L.-V.-Ter Sneeuw, Ignace Michiels
- zo 10 20.00 u Roeselare, St.-Michielskerk, Chris Dubois
- zo 17 18.00 u Watervliet, O.-L.-Vrouwekerk, Lieve Van de Rostyne & viool
- vr 22 20.00 u Stavele, St.-Jan-Onthoofding, Yves Senden & Carminakoor
- zo 24 19.00 u Gent, St.-Baafskathedraal, Edward de Geest
- za 30 16.30 u Mechelen, Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijlekerk, Wannes Vanderhoeven
- za 30 20.30 u Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Ignace Michiels & M. Regerkoor

JULI

- zo 01 15.00 u Brussel, (Laken) O.-L.-Vrouwekerk, Johan Moreau
- do 05 20.00 u Gent, St.-Baafskathedraal, Jaroslav Tuma
- vr 06 20.00 u Haringe, St.-Martinuskerk, Antonio Frigé
- vr 06 20.30 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-kathedraal, Anne Page
- vr 06 20.30 u Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Johan Hermans
- za 07 16.30 u Mechelen, Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijlekerk, Joz Swinnen en koor
- za 07 20.30 u Sinaai, St.-Catharinakerk, Willem Ceuleers
- zo 08 15.00 u Brussel, (Laken) O.-L.-Vrouwekerk, Jean Rotthier
- zo 08 16.00 u Alden Biesen, Luc Ponet of Jos Moors
- do 12 20.00 u Gent, St.-Baafskathedraal, Lieve Van de Rostijne
- vr 13 20.30 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-kathedraal, Louis Robilliard
- vr 13 20.30 u Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Wolfgang Seifen
- vr 13 20.30 u Ieper, St.-Maartenkathedraal, Peter Ledaine+B. Coppé, trompet
- za 14 16.00 u Oostende, St.-Petrus & Pauluskerk, Peter Ledaine
- za 14 16.30 u Mechelen, Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijlekerk, Herman Grootjans
- zo 15 15.00 u Brussel, (Laken) O.-L.-Vrouwekerk, Michel Goossens
- zo 15 16.00 u Alden Biesen, Luc Ponet of Jos Moors
- zo 15 16.00 u Gent, St.-Jacobskerk, Paul De Maeyer
- ma16 16.00 u Gent, St.-Jacobskerk, Dirk Bruggeman
- di 17 16.00 u Gent, St.-Jacobskerk, Edward De Geest
- wo18 16.00 u Gent, St.-Jacobskerk, Raf Vandermeulen
- do 19 12.45 u Gent, St.-Baafskathedraal Cristina Garcia Banegas
- do 19 20.30 u Veurne, St.-Walburgakerk, Thomas Thon
- vr 20 16.00 u Gent, St.-Jacobskerk, Leon Bierens
- vr 20 20.00 u Haringe, St. Martinuskerk, Jean Wolfs

- vr 20 20.30 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-kathedraal, Zsigmond Sathmary
- vr 20 20.30 u Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Cristina Garcia Banegas
- za 21 15.00 u Gent, St.-Jacobskerk, Edward De Geest
- za 21 16.00 u Oostende, St.-Petrus & Pauluskerk, Kristiaan Seynhaeve
- zo 22 15.00 u Brussel, (Laken) O.-L.-Vrouwekerk, Bernard Carlier
- zo 22 16.00 u Alden Biesen, Luc Ponet of Jos Moors
- do 26 20.00 u Gent, St.-Baafskathedraal, Tarcisio Roma Padrosa
- do 26 20.30 u Veurne, St.-Walburgakerk, Marnix De Cat & H. Bogaerts, saxofoon
- vr 27 20.30 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-kathedraal, Peter Pieters
- vr 27 20.30 u Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Ignace Michiels
- za 28 16.00 u Oostende, St.-Petrus & Pauluskerk, Alan Spedding
- zo 29 15.00 u Brussel, (Laken) O.-L.-Vrouwekerk, Suzan Woodson
- zo 29 16.00 u Alden Biesen, Luc Ponet of Jos Moors
- ma30 20.30 u Brugge, St.-Gilliskerk, Tobias Lindner

AUGUSTUS

- do 02 20.00 u Gent, St.-Baafskathedraal, Frédéric Desenclos
- do 02 20.30 u Veurne, St.-Walburgakerk, Peter Westerbrink
- vr 03 20.00 u Haringe, St. Martinuskerk, Jos Van Immerseel
- vr 03 20.30 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-kathedraal, Joris Verdin
- za 04 16.00 u Oostende, St.-Petrus & Pauluskerk, Eric Hallein
- za 04 20.00 u Brussel, O.-L.-Vrouw ter Zavelkerk, Pascale Rouet
- za 04 20.30 u Sinaai, St.-Catharinakerk, Willem Ceuleers
- zo 05 15.00 u Brussel, (Laken) O.-L.-Vrouwekerk, Paul Habran
- zo 05 16.00 u Alden Biesen, Luc Ponet of Jos Moors
- di 07 20.00 u Brussel, St.-Michielskathedraal, Xavier Deprez
- wo08 10.00 u Brugge, Hallen, Yves Rechsteiner 'Le Clavecin-Pédalier'
- do 09 20.00 u Gent, St.-Baafskathedraal, Roberto Padoïn
- do 09 20.30 u Veurne, St.-Walburgakerk, Jan Vermeire & K. Ingelaere, viool
- vr 10 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-kathedraal, Jan Dirk Bonefaas
- za 11 16.00 u Oostende, St.-Petrus & Pauluskerk, Tom Hoornaert
- za 11 20.00 u Brussel, O.-L.-Vrouw ter Zavelkerk, Arnaud van de Cauter
- zo 12 15.00 u Brussel, (Laken) O.-L.-Vrouwekerk, Guy Van Waes
- zo 12 16.00 u Alden Biesen, Luc Ponet of Jos Moors
- di 14 20.00 u Brussel, St.-Michielskathedraal, Hörður Áskelsson
- di 14 20.30 u Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Krzysztof Ostrowski
- wo15 16.00 u Brussel, St.-Michielskathedraal, Jozef Sluys
- wo15 18.00 u Haringe, St. Martinuskerk, Tobias Horn & Iepers Kamerkoor
- wo15 20.30 u Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Kristiaan Van Ingelgem
- do 16 20.00 u Gent, St.-Baafskathedraal, Erwin Van Bogaert
- do 16 20.30 u Brugge, St.-Salvatorskathedraal, Ignace Michiels & B. Coppé trompet
- vr 17 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-kathedraal, Sebastiaan Van Steenberge

- za 11 20.00 u Brussel, O.-L.-Vrouw ter Zavelkerk, Stanislas Deriemaeker
zo 19 15.00 u Brussel, (Laken) O.-L.-Vrouwekerk, Paul De Mayer & J. D'Hulster
zo 19 16.00 u Alden Biesen, Luc Ponet of Jos Moors
di 21 20.00 u Brussel, St.-Michielskathedraal, Clive Driskill-Smith
do 23 20.00 u Gent, St.-Baafskathedraal, Michael Harris
vr 24 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-kathedraal, Takako Yanigihara
vr 24 20.30 u Ieper, St.-Pieterskerk, Els Biesemans+G. Vandeven, tenor
za 25 20.00 u Brussel, O.-L.-Vrouw ter Zavelkerk, Anne-C. Bucher & cornet
zo 26 15.00 u Brussel, (Laken) O.-L.-Vrouwekerk, Raphael Wiltgen
zo 26 16.00 u Alden Biesen, Jozef Sluys & Greta De Reyghere (zang)
di 28 20.00 u Brussel, St.-Michielskathedraal, Jürgen Sonnentheil
do 30 20.00 u Gent, St.-Baafskathedraal, Edward De Geest
vr 31 12.45 u Antwerpen, O.-L.-Vr.-kathedraal, Xavier Deprez
vr 31 20.00 u Haringe, St. Martinuskerk, Peter van Dijk

Te koop

mechanisch orgel

bouwer: Arnold Clerinckx

bouwjaar: 1851

14 registers

2 koppelingen

tessituur: klavier C-g³ (56 toetsen)

pedaal: C-f¹ (18 toetsen)

instrument in perfecte staat

verdere info:

Dominique Monnart

tel. 02/547.14.69

fax. 02/547.11.47

e-mail: Dominique.Monnart@CBC.be

1921. Bernard Pels werd geboren in Alkmaar, Noord-Holland, als zoon van orgelbouwer Anton Pels, en kleinzoon van orgelbouwer Bernard Pels. Na zijn natuurkundestudies in Delft trad hij in dienst in het orgelbedrijf van zijn vader. Hij huwde met de dochter van de Vlaamse orgelbouwer Gerard D'Hondt, en nam in 1962 diens bedrijf over in Herselt. In de daarop volgende 23 jaren zou hij 109 orgels bouwen (N), elf verbouwen (V) en veertien restaureren (R). De cijfers tussen de haakjes geven het aantal klavieren en registers aan. **1962** Olen, Sint-Martinus (N, II/12); Mechelen, Lemmensinstituut (N, II/8); Herk-de-Stad, Onze-Lieve-Vrouw (N, II/6); Kontich, Sint-Rita (N, II/3); Heist-op-den-Berg, Onze-Lieve-Vrouw (N, II/2); **1963** Muizen, Sint-Lambertus (N, II/17); Dessel, Sint-Niklaas (N, II/15); Rotselaar, Sint-Pieter (V, II/14); Genk, Sint-Jozef (N, II/9); Eindhout, Sint-Lambertus (V, II/8); Antwerpen, Rijksmuziekacademie (N, I/6); Boechout, Sint-Gabriël (N, II/3); Antwerpen, Lutherse Kerk (N, II/2); **1964** Merksem, Sint-Jozef (N, II/21); Bierbeek, Sint-Kamillusinstituut (N, II/15); Linkebeek, Sint-Sebastiaan (V, II/15); Eversel, Sint-Jacob (R, II/13); Berchem, Sint-Theresia (V, I/10); Sint-Truiden, Sint-Gangulfus (N, II/9); Turnhout, Pinksterkerk (V, I/8); Houtvenne, Sint-Adrianus (N, I/4); Gooik, privé (N, II/3); **1965** Ranst, Sint-Pancratius (R, II/25); Temse, Christus-Koning (N, II/20); Leopoldsburg, Heilig Sacrament (N, II/2); Antwerpen, privé (N, I/1); **1966** Kortenberg, Sint-Amandus (R, I/33); Antwerpen, Conservatorium (V, III/24); Herselt-Bergom, Onze-Lieve-Vrouw (V, II/12); Alken, Sint-Joris (N, II/9); Antwerpen, Conservatorium (N, I/8); Visé, Zusters Urselinnen (N, II/8); Turnhout, Sint-Franciscus (N, I/6); **1967** Deurne, Sint-Rumoldus (N, III/36); Herenthout, Sint-Pieter en Paulus (N, II/25); Grote-Brogel, Sint-Trudo (N, I/9); Vosselaar, Sint-Jozef-Werkman (N, I/9); Schilde, Sint-Guibertus (N, II/9); Rijnmenam, privé (N, II/9); Schoten, Sociaal Opleidingscentrum (N, II/8); Antwerpen, privé (N, II/7); Dongen (NL), Sint-Paulus (N, I/6); Herselt, Sint-Servatius (N, I/4); **1968** Herentals, Sint-Waldetrudis (N, III/38); Almelo (NL), Sint-Willibrordus (N, II/12); Turnhout, Sint-Elisabethgasthuis (R, I/10); Willese-Putkapel, Sint-Agatha (N, II/9); **1969** Hove, Sint-Laurentius (N, II/24); Geel-Ten Aart, Sint-Hubertus (N, II/18); Zutendaal, Onze-Lieve-Vrouw (R, II/17); Deurne, Onze-Lieve-Vrouw Altijdd. Bijstand (V, II/16); Massenhoven, Sint-Stephanus (N, II/14); Schelle, Heilige Familie (N, I/6); Tienen, Sint-Germanus (N, I/5); Zuun, Sint-Lutgardis (N, I/5); Halle, Zwartzusters Augustinessen (N, I/2); **1970** Wezemaal, Sint-Martinus (N, III/31); Retie, Sint-Martinus (N, II/13); Aalst, Opstandingskerk (N, II/10); Mol-Ginderbuiten, Sint-Jozef (N, II/10); Wilrijk, Sint-Jan Vianney (N, I/8); Turnhout, Sint-Pieter (N, I/5); Genk-Kolderbos, Maria Moeder van de Kerk (N, I/4); **1971** Ekeren, Sint-Vincentius à Paulo (N, II/12); Kleine-Spouwen, Sint-Aldegondis (N, I/6); Antwerpen, Seminarie (N, I/5); Antwerpen, Sint-Jozef (N, I/5); Etterbeek, Rijksmuziekacademie (N, II/5); **1972** Hasselt, Sint-Kwinten (N, III/37); Lanaken-Gellik, Muziekacademie (N, II/12); Schoten, Onze-Lieve-Vrouw Koningin (N, I/7); Veerle-Heikant, Sint-Jozef (N, I/5); **1973** Postel, Norbertijnenabdij (N, III/27); Klein-Vorst, Sint-Niklaas (V, II/17); Merksem, Heilig Sacrament (N, II/12); Schoten, Heilige Familie (N, II/8); Hasselt, Conservatorium (N, II/5); Tienen, privé (N, I/3); Schoten, Priorij Regina Pacis (N, I/3); **1974** Diepenbeek, Sint-Servatius (N, II/22); Ganshoren, Sint-Martinus (R, II/12); Leuven, Paters Dominicanen (N, I/5); Sint-Niklaas, Jozefienen (N, II/5); Zwijndrecht, Heilig Kruis (N, II/5); Sint-Niklaas, Verzezen Zaligmaker (N, I/3); Hoogstraten-Wortel, Sint-Jan-Baptist (N, I/2); **1975** Heusden, Sint-Willibrordus (R, II/17); Brussel, Nederlands-Hervormde kerk (V, II/17); Schilde, Onze-Lieve-Vrouw (N, II/12); Gent, Rijksmuziekacademie (N, II/11); Sint-Niklaas, Sint-Niklaas (N, II/8); Heist-Goor, Sint-Alphonsus (N, I/7); muziekacademie (N, II/11); Sint-Niklaas, Sint-Niklaas (N, II/8); Heist-Goor, Sint-Alphonsus (N, I/7); Heverlee-Terbank, Onbevlekt Hart van Maria (N, I/7); Antwerpen, St. Walburgis (N, I/5); Wolfsdonk, Sint-Antonius (N, II/5); Tongerlo, Norbertijnenabdij (N, I/2); **1976** Veldwezelt, Sint-Lambertus (R, I/10); Messelbroek, Sint-Michiel (N, II/9); Turnhout, Muziekacademie (St.-Antoniuskapel) (N, II/7); Tessenderlo, Sint-Martinus (N, I/5); Koersel, Muziekacademie (N, II/5); Herselt, Rusthuis Sint-Barbara (N, I/3); **1977** Hoevenen, Onze-Lieve-Vrouw (N, II/12); Jeuk, Sint-Joris (R, II/17); Herentals, Sint-Jan de Doper (N, II/16); Montenaken, Sint-Martinus (R, II/14); Niel-bij-As, Sint-Niklaas (N, II/14); Mortsel, Sint-Lodewijk (N, II/12); Wilrijk, privé (N, II/10); Hulshout, Sint-Mattheus (N, I/7); **1978** Eisden, Sint-Willibrordus (N, II/12); Heusden, privé (N, II/11); Turnhout, Sint-Pieter (N, II/8); Herent, Onze-Lieve-Vrouw (N, I/7); Kessel-Lo, privé (N, II/5); **1979** Wuustwezel, Sint-Lambertus (N, II/13); Averbode, Norbertijnenabdij (N, II/11); Wellen, privé (N, II/4); Heusden, Sint-Valentinus (N, I/3); **1980** Dendermonde, Sint-Egidius (R, II/17); Aarschot, Onze-Lieve-Vrouw (N, II/7); Herentals, Franciscanessen (N, I/3); Hilversum, KRO (N, I/3); **1981** Brasschaat, Sint-Antonius (R, II/18); Kasterlee, Sint-Willibrordus (N, II/10); Sint-Niklaas, Zusters I/3); **1982** Poederlee, Sint-Jan-Baptist (V, II/20); Tielen, Sint-Margarita (N, I/4); Sint-Philippi Neri (N, I/3); **1983** Poederlee, Sint-Jan-Baptist (V, II/20); Tielen, Sint-Margarita (N, I/4); Sint-Philippi Neri (N, I/3); **1982** Poederlee, Sint-Jan-Baptist (V, II/20); Tielen, Sint-Margarita (N, I/4); Sint-Philippi Neri (N, I/3); **1983** Gent, Onze-Lieve-Vrouw-Sint-Pieters (R, II/31); Averbode, Niklaas, Zusters Philippi Neri (N, I/4); **1983** Gent, Onze-Lieve-Vrouw-Sint-Pieters (R, II/31); Averbode, Norbertijnenabdij (N, II/3); **1985** Antwerpen, Onze-Lieve-Vrouwkathedraal (R, IV/90); Lanaken, Sint-Servaas (N, II/21); Leuven, Sint-Quinten (N, I/4). In 1986 ging Bernard Pels op pensioen; zijn zoon Gerard Pels nam de zaak over. In 1996 overleed hij in Calpe, Spanje. Meer informatie bij: Pels-D'Hondt Orgelbouw, Dorp 73, 2230 Herselt. Telefoon 014-54 46 58. Fax 014-54 14 93. Website: www.pels.be.

Orgeltijdschriften

Ars Organi – XLIX, 2001, nr. 1/maart: A. REICHLING, *Die Orgel - wieder einmal an der Schwelle eines neuen Jahrtausends*; J. WEYERS, *Zwischen deutscher und französischer Tradition - Die Orgellandschaft Lothringen*; A. ARAND, *Mendelssohns Bach-Spiel im Urteil Fr. K. Griepenkerls*; W. SCHRAMMEK, *Die wiederhergestellte Bach-Organ(Hildebrandt) in der Wenzelkirche zu Naumburg*.

De Orgelvriend – XLIII, 2001, nr. 1/januari: T.VAN.ECK, *Metronoomaanduidingen van Franck herbeschouwd*; D. MOLENAAR, *Chr. Vaterorgel van Melle weer in oude luister*; A.M. ALBLAS, *Het nieuwe Bachorgel in de Thomaskerk te Leizig*; nr. 2/februari: G.SCHAAP, *Hoe Hinsz verdween uit Sexbierum*; B.VAN.BUITENEN, *Knipscheerorgel te Noordwijk gerestaureerd*; nr. 3/maart: G. SCHAAP, *H.van. Vliet*; B.VAN. OOSTEN, *Nieuw salonorgel*, G. SCOTT, *René I. Becker*.

Het Orgel – XCVII, 2001, nr. 1: H.FIDOM, *Het nieuwe Reilorgel in Kampen*; H. KOOIKER, *Luidsprekers en orgelmuziek*; P.VAN DIJK, *De Klankkwaliteit van een doorsneeorgel? De monarke in de Boogkerk te Amersfoort*; interviews H.FIDOM, *Electronica & orgelkunst*; nr. 2: J. VERDIN, *Vaderje Franck? Weg ermee!*; T.VAN.DER PLOEG, *De orgelwerken van Ch. Tournemire*; E. MUL, *Het 'Defect' van Werckmeister*; P.VAN DIJK, *60 jaar Orgelmakers VanVulpen*.

Gregoriusblad – CXXXV, 2001, nr. 1/maart: H. VERGOUWEN, *Orgelwerken van Daan Manneke*.

La Tribune de l'Orgue – LIII, 2001, nr. 1: G. BOVET, *Orgue de cinema: mini-dossier*; Y. RECHSTEINER, *Clavecin-Pédalier*; G. BOVET, *Itinéraires, un p'tit tour dans le sud-ouest*.

Organist en Eredienst – 2001, nr. 1/januari: W. J. CEVAAL, *Herboren Ruprechtorgel, Tuindorpkerk, Utrecht*; nr. 2/februari: W.J. CEVAAL, *Van Vulpen Orgelbouw*; nr. 3/maart: W.J. CEVAAL, *Alkmaars kleyne orgel*; J. RAAS, *Muzikaal maatwerk in de liturgie*; nr. 4/april: J. RAAS, *Improviseren (2), Nu of nooit, alles of niets*.

The American Organist – XXXV, 2001, nr. 1/januari: M.P.BIERY, *New Music for Organ, P.Decker*; J.OVERDUIN, *Nine published Completions from "The Art of Fugue Bach"*; nr. 2/februari: J.FERGUSON, *Conversation with W. Holtkamp Jr.*; nr. 3/maart: D. WISEMAN, *Notre-Dame-de-la-Victoire Lévis, Québec Casavant Frères*; M. YRIBARREN, *Reconsidering Franck's 'Final'*.

The Diapason – LXXXII, 2001, nr. 1/januari: J. FITZER, *OHS Symposium: New Directions in US organ research*; nr. 2/februari: J. CHAPLINE, *A new Age in Acoustics*; nr. 3/maart: M. WECHSLER, *OHS National Convention Boston, Massachusetts*.

The Tracker – XLIV, 2000, nr. 2: J.ALDEN, *The Organs of Costa Rica*; nr. 3: A. ALCORN-OPPEDAHL, *History of the Hinners Organ Company of Pekin, Illinois*; E.T. SCHMITT, *G. Kilgen, The New York Year*; XLV, 2001, nr. 2/februari: J.L. WALLMANN, *New Directions in American Organ research*.

*'Orgelkunst' is een driemaandelijks orgeltijdschrift, uitgegeven door de
'Vlaamse Vereniging ter Bevordering van de Orgelkunst' v.z.w.,
opgericht in 1978*

XXIVste jaargang, nummer 2 - juni 2001

ISSN 0776-9350

Redactieraad

hoofdredacteur: Kamiel D'Hooghe
redacteuren: Luk Bastiaens, Dr. Bernard Huys, Wenceslaus Mertens en
Patrick Roose

Medewerkers

W. Callaert, H. De Backer, E. De Geest, R. De Vos, A. Dewitte, J. D'Hollander,
Dr. P. Dirksen, J. Eeckeloo, J. Fishell, J. Ferrard, A. Froidebise, G. Huybens,
M. Lemmens, T. Levaux, K. Lueders, T. Malengrau, J. Moors, P. Thomas,
R. Plovie, D. Potvlieghe, H. Baeck-Schilders, Dr. G. Spiessens, J. Van Hoolen
en P. Wagenaar; *vertalingen*: D. David

Administratie en redactieadres

Opgave van abonnementen en adreswijzigingen

Agnes Dumon, Beiaardlaan 1, B-1850 Grimbergen, tel. & fax. 02/305.69.88,
e-mail: dhooghedumon@pandora.be

Abonnement voor 2001

België: 700 Bef / Studenten: 400 Bef / Steunabonnement: 2500 Bef
Nederland: 50 NGL; Overige landen: 1100 Bef

*Oude nummers/jaargangen zijn verkrijgbaar tegen gunstige voorwaarden
Inlichtingen op het redactieadres*

Betalingen

- Voor België: op bankrekeningnummer 436-6204991-57:
ten name van 'Orgelkunst', Beiaardlaan 1 te B-1850 Grimbergen
- Voor Nederland: op rekeningnummer 85.80.98.474 van
Kamiel D'Hooghe met vermelding 'abonnement Orgelkunst'
- Overige landen: exclusief via overschrijving op bankrekeningnummer
436-6204991-57

Advertenties

Inlichtingen en opgave bij de hoofdredacteur op het redactieadres

Internet en e-mail

website: www.orgelkunst.be e-mail: mail@orgelkunst.be

Voor de inhoud van de ondertekende artikels zijn alleen de auteurs verantwoordelijk.
Overname van artikels is slechts toegestaan na schriftelijk verkregen toestemming
van de hoofdredacteur.

Frontpagina

Het Helewout-orgel (1631) in de Margaretakerk te Knokke,
ets van R. Bosschaert